

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
Socialinių ir humanitarinių mokslų fakultetas
Viešojo administravimo ir politikos mokslų katedra

NACIONALINIO SAUGUMO PRIORITETŲ REFLEKSIJA
XX-XXI a. LIETUVOS POLITINĖJE MINTYJE

Nacionalinio saugumo studijų magistro baigiamasis darbas

Vadovas:

Doc. Dr. S. Šiliauskas

Autorius:

SMNNS19 gr. stud. Bernadeta Lakickienė

Klaipėda, 2020

MAGISTRO BAIGIAMOJO DARBO LYDRAŠTIS

Pildo magistro baigiamojo darbo autorius

.....Bernadeta Lakickienė.....
(darbo autoriaus vardas, pavardė)

Nacionalinio saugumo prioritetų refleksija XX-XXI a. Lietuvos politinėje
mintyje.....
(darbo pavadinimas lietuvių kalba)

Patvirtinu, kad mano baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas Klaipėdos universitete ir kitose aukštosiose mokyklose.

.....Bernadeta Lakickienė.....
(darbo autoriaus vardas, pavardė ir parašas)

Sutinku, kad darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Klaipėdos universiteto studijų procese.

.....Bernadeta Lakickienė.....
(darbo autoriaus vardas, pavardė ir parašas)

Pildo magistro baigiamojo darbo vadovas

Darbą ginti
(irašyti – leidžiu arba neleidžiu)

.....
(data) (darbo vadovo vardas, pavardė ir parašas)

Pildo katedros, kuriojančios studijų programą, administratorius (sekretorius)

Darbas įregistruotas katedroje
(data)

Alvyda Obrikienė.....
(katedros sekretoriaus (-ės) vardas, pavardė ir parašas)

Pildo katedros, kuriojančios studijų programą, vedėjas

Darbą ginti
(irašyti – leidžiu arba neleidžiu)

..... Jaroslav Dvorak
(data) (katedros vedėjo vardas, pavardė ir parašas)

Recenzentu skiriu
(irašyti recenzento vardą, pavardę)

.....
(data) (katedros vedėjo vardas, pavardė ir parašas)

SANTRAUKA

Lakickienė B. Nacionalinio saugumo prioritetų refleksija XX - XXI a. Lietuvos politinėje mintyje. Nacionalinio saugumo magistro studijų programos baigiamasis darbas. Darbo vadovas doc. S. Šiliauskas. Klaipėda, 2020 – 50 p. *Raktažodžiai: nacionalinis saugumas, politinė mintis.*

Darbo tikslas: remiantis XX-XXI a. Lietuvos politine mintimi išskirti nacionalinio saugumo prioritetus.

Uždaviniai:

1. Aptarti politinės minties įtaką nacionalinio saugumo formavimui.
2. Išanalizuoti tarpukario Lietuvos „saugumizavimo“ bruožus.
3. Apibūdinti esminius išsivijoje vyravusių liberaliosios ir krikščioniškosios politinės minties bruožus.
4. Apibūdinti posovietinės Lietuvos nacionalinio saugumo pagrindus ir problemas.

Darbo metodai: politinės minties šaltinių analizė, mokslinės literatūros analizė.

Nacionalinio saugumo klausimas sparčiai kintančioje aplinkoje tampa iššūkiu daugeliui valstybių, todėl siekiama atsižvelgti ne tik į esminius ekonominius, socialinius ir politinius saugumo uždavinius. Juos sprendžiant neatsiejama dalimi tampa iki tol egzistavusios politinės mąstysenos tradicijos, įvairių politinių teorijų taikymas praeityje.

Lietuvos nacionalinio saugumo situacija tiek tarpukariu, tiek po nepriklausomybės atgavimo ilgainiui kito ne tik priklausomai nuo esamos politinės padėties, bet ir lietuvių politikų, mąstytojų, aktyvių išsivijos atstovų keliamų valstybingumo idėjų. XX – XXI a. politinė mintis Lietuvoje apėmė gerai žinomas konservatyvizmo, liberalizmo teorijas, jas papildė krikščioniškąja, liaudininkų, tautininkų politine mąstysena. Vieningas tautinio identiteto išlikimo ir šalies suverenumo siekis yra bendras visoms minėtosioms politinėms kryptims.

SUMMARY

Lakickienė B. Reflection of National Security Priorities in the XX - XXI Century in Lithuanian political thought. Final Thesis of the Master's Degree Program in National Security. Supervisor doc. S. Šiliauskas. Klaipėda, 2020 - 50 p. *Keywords: national security, political thought.*

Aim of the work: based on the XX - XXI century. It is Lithuania's political idea to single out national security priorities.

Tasks:

1. To discuss the influence of political thought on the formation of national security.
2. To analyze the features of the “securitization” in Lithuania.
3. To describe the essential features of the liberal and Christian political thought that prevailed in the diaspora.
4. To describe the bases and problems of national security in post-Soviet Lithuania.

Working methods: analysis of sources of political thought, analysis of scientific literature.

The issue of national security is becoming a challenge for many states in a rapidly changing environment, and the aim is to go beyond the essential economic, social and political security challenges. An integral part of solving them is the tradition of political thinking that existed until then, the application of various political theories in the past.

The situation of Lithuania's national security both during the interwar period and after the restoration of independence changed not only depending on the current political situation, but also on the ideas of statehood raised by Lithuanian politicians, thinkers and active representatives of the diaspora. XX - XXI a. political thought in Lithuania included well-known theories of conservatism and liberalism, supplemented them with Christian, nationalists political thinking. The united pursuit of national identity and the sovereignty of the country is common to all the above-mentioned political directions.

TURINYS

ĮVADAS	6
I. POLITINĖS MINTIES IR NACIONALINIO SAUGUMO SAŠAJOS	11
1.1 Politinės minties poveikis viešajai nuomonei ir nacionalinio saugumo strategavimui	12
1.2 Nacionalinio saugumo prioritetų samprata ir jų vaidmuo	14
II. NACIONALINIO SAUGUMO PRIORITETAU LIETUVOS POLITINĖJE MINTYJE XX a.	17
2.1 Nacionalinio saugumo pradmenys tarpukaryje	17
2.1.1 „Saugumizavimo” idėjų sklaida politinėje mintyje	17
2.1.2 Prioritetų nacionalinio saugumo sistemoje formavimas	22
2.2 Lietuvos išeivijos politinės minties įvairovė	25
2.2.1. Valstybingumo idėjos	25
2.2.2. Valstybės ir asmens ryšys krikščioniškojoje politinėje mintyje	28
2.2.3 Liberalioji politinė mintis	31
III. LIETUVOS NACIONALINIO SAUGUMO PRIORITETŲ FORMAVIMAS	
XX a. pab. - XXI a.	34
3.1 Politinė mintis Lietuvos valstybingumui gimstant	34
3.2 Saugumo prioritetų kaita	36
3.3 Nacionalinio saugumo iššūkiai viešajame –akademiniame diskurse	38
IŠVADOS	43
LITERATŪRA	46

ĮVADAS

Temos aktualumas. Nacionalinis saugumas šiandieniname pasaulyje yra vienas aktualiausių klausimų kiekvienai valstybei. Vykstantys kariniai, socialiniai, etniniai konfliktai, politinių sprendimų įtaka emigracijai nulemia ne tik valstybių saugumui kylančias grėsmes, bet ir iškelia šalies saugumo sistemos problemas. Jau ilgą laiką nacionalinio saugumo turinys nėra siejamas vien tik su karine galia, todėl problemos socialinėje, ekonominėje, politinėje, kultūrinėje ir kitose srityse gali būti įvardijamos kaip sunkiausiai įveikiamos grėsmės, turinčios ilgalaikį poveikį visuomenei.

Nacionalinio saugumo prioritetai yra nustatomi žmonių arba jų grupės pagal savo vertybių sistemą, arba atsižvelgdami į grėsmių vienoms ar kitoms vertybėms pobūdį. Prioritetų nustatymas organizuojant ir kuriant nacionalinio saugumo procesus paremtas faktais (asmenų saugumo suvokimo vertinimas, NATO bei ES teikiama informacija apie galimas grėsmes, situacija kaimyninėse šalyse ir kt.). LR valstybės saugumo departamento 2019 m. grėsmių nacionaliniam saugumui vertinime Lietuvos prioritetai grupuojami pagal aktualiausius įvykius užsienyje, labiausiai – kaimyninėje Rusijoje. Tačiau 2017 m. Ministrų kabineto įvardijamos grėsmės labiau vidinės – socialinė atskirtis, korupcija. Nors ir nepamirštama įtampa tarp Lietuvos ir Rusijos, prioritetai nacionalinio saugumo strategijoje kiek skiriasi. Būdama Europos Sąjungos, NATO, Jungtinių Tautų ir kitų svarbių tarptautinių organizacijų nare Lietuva ne tik yra įsipareigojusi prisidėti prie gynybos ir saugumo sistemos bendraja prasme, bet ir visapusiškai bendradarbiauti aptinkant grėsmes bei atliekant jų prevenciją. Būtent todėl nacionalinio saugumo prioritetai turi būti laikomi ne tik pagrindu šalies kaip atskiro vieneto saugumo formavime, bet ir įpareigojantys siekti saugumo ir tarptautiniu lygmeniu.

Nacionalinio saugumo stiprinimas laikomas aukščiausiu Lietuvos vidaus ir užsienio politikos tikslu, kuriam teikiamas prioritetas. Lietuvos politinė mintis ir nacionalinio saugumo pradmenys buvo gvildenami įvairių Lietuvos mąstytojų. Nacionalinis saugumas tokių asmenybių kaip A. Juozaitis (1988), R. Ozolas (1988), A. Šliogeris (1992) apibūdinamas ne kaip konkretūs politiniai veiksmai apsaugoti ar atkurti valstybę, o išlaikyti tautiškumą, bendrumą, remiantis demokratijos ir europietiško valdymo pavyzdžiais. Šiandien į nacionalinį saugumą yra įtraukta nemažai idėjų, prioritetų, susijusių su Lietuvos politine mintimi, kuri buvo vystoma ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų.

Kintančioje istorinėje, o kartu ir politinėje, socialinėje aplinkoje, Lietuvos nacionalinis saugumas tik palaipsniui įgavo konkretesnes kaip tam tikros sistemos formas. Visgi, analizuojant nacionalinio saugumo detales pastebima ir politinės minties įtaka. XX a. mąstytojų, politologų ir kitų asmenų politinė mintis glaudžiai siejosi su Lietuvos valstybingumu, galima numanyti ir saugumo, kaip atskiro subjekto,

sistemos pradmenis. Nagrinėjant nacionalinio saugumo prioritetus ir jų refleksiją itin aktualu detaliai apžvelgti veiksnius, lėmusius nacionalinio saugumo užuominas XX – XXI a. bei kokia jų įtaka matoma ir šiandien nacionalinio saugumo srityje. Saugumo klausimas, be abejo, labiausiai akcentuojamas politinėje erdvėje, vėliau apėmė ir kitas visuomenės gyvenimo sferas. Pradedant nuo sunkumų šalinant įsisenėjusias politines ydas ir kenksmingus visuomenei sprendimus saugumo sistemoje, likusius nuo okupacijos laikotarpio, baigiant šiandieninėmis vis platesnės apimties grėsmėmis, Lietuvos valstybė tikslingai laikosi nacionalinio saugumo plėtros ir tobulinimo. Lietuva nuolat susiduria su įvairaus tipo kibernetiniais incidentais, skirtais paveikti ir valstybei svarbias funkcijas, informacinius išteklius bei kritinės svarbos infrastruktūrą. Atsižvelgiant į galimas grėsmes Lietuvos nacionaliniam saugumui, šalies nacionalinio saugumo strategijose prioritetai skirstomi nepaisant seniau vykusių politinių procesų, todėl prioritetai nacionalinio saugumo srityje keitėsi gana ženkliai.

Temos iširtumas: Užsienio autoriai Soltani, F., Yusoff, A. Mohammad (2012) bendrais aspektais apibūdina nacionalinio saugumo sistemą, įvardijant prioritetų svarbą. Esant istoriškai sunkiems laikams Lietuvoje tautos ir valstybės atgimimo idėjas plėtojo įvairūs mąstytojai, kūrėjai, tautos veikėjai. A. Smetona (1934) straipsnyje „Lenkų politika Lietuvoje“ atskleidė Lenkijos slavišką imperialistinę prigimtį, kuri tarpukario buvo laikoma viena aktualiausių grėsmių Lietuvai. S. Šalkauskio (1933) „Ateitininkų ideologijoje“ perteikiamos itin stiprios valstybingumo ir lietuvių identiteto idėjos. Nors Lietuvos valstybės kaip suverenaus subjekto nebuvo, tautos ir laisvės idėjos pirmiausia sklido partizanų gretose. Įvairiuose raštuose, parašytuose tokių veikėjų kaip A. Ramanauskas – Vanagas (1952), B. Krivickas (1946), J. Medvėgalis (1978), G. Iešmantas (1978), išskiriami itin svarbūs tautos identiteto poliai: kalba, tikėjimas, papročiai, jaunoji karta. J. Paknys (1923) ir V. Jurgutis (1927) detaliau analizavo tarpukario Lietuvos banko siūlomus ekonominių sunkumų sprendimus, kurie kaip prioritetai buvo įtraukiami siekiant didesnio ekonominio saugumo. K. Pakštas (1944) iškelia Lietuvos moralinį ir kultūrinį ryšį su Vakarų Europa ir grėsmes, kylančias iš kaimyninių Rytų. Visuomenės grupių saugumo ir formavimo prioritetų įvardijimas detaliai apibūdinamas 1943 m. sukurtos Planavimo komisijos išlaisvintai Lietuvai atkurti dokumente „Išlaisvintos Lietuvos ūkis“ – apibrėžiamos darbuotojų saugumo, socialinės gerovės būtinosios sąlygos. Lietuvos politinė mintis įvairiomis vakarietiškomis idėjomis buvo kuriama ir išėivijoje. J. Girnius (1961; p. 98) tekstuose pateikė tautos, asmens, patriotizmo ir asmens įsipareigojimo tautai aspektus, kuriuose daugiausiai dėmesio skyrė tautinei ištikimybei. J. Grinius (1955) aptarė po komunizmo griūties galimą Lietuvos priklausymą Europos, Baltijos šalių federacijoms, tą priklausymą argumentuodamas saugumo jausmo užtikrinimu esant bendrijoje su kaimyninėmis šalimis. V. Kavolis (1953) jaunosios kartos programoje „Lietuvos atstatymas“ plačiai aptarė jaunimo ateities

galimybes, kurioms būtini saugumo prioritetų nustatymai. Būtina nepamiršti ir vieno svarbiausių išėivijoje sukurtų tekstų „Į pilnutinę demokratiją. Svarstymai apie valstybės pagrindus” (1958), kuriame detalizuojamos valstybinių pamatų sritys – kultūra, ekonomika, visuomenė, laisvė, asmens teisės ir pareigos.

V. Petkus (1991), kovotojas už Lietuvos laisvę ir žmogaus teises, detaliai nagrinėjo krikščioniškosios demokratijos savybes Lietuvoje ir pasaulyje. A. Juozaitis (1988) nemažai dėmesio skyrė politinės kultūros Lietuvoje klausimams, labiau akcentuodamas tautinius ir valdžios kūrimo klausimus. Aktualius lietuvių tautos ir suvereniteto klausimus nagrinėjo B. Genzelis (1989). Svarbias su politikos formavimu ir saugumu padarytas klaidas apžvelgė V. Landsbergis (1990). Prigimtinės teisės svarbą ir neutraliteto išsaugojimą nagrinėjo A. Patackas (1989). Kiek plačiau asmens, tautos laisvės ir įstatymo svarbos aspektus akcentavo garsus mąstytojas A. Šliogeris (1992), kuris pabrėžė ir pilietinės visuomenės bei prigimtinės teisės vaidmenį saugumo sistemoje. Filosofškai į visuomenės grupių destruktivumą bei jo įtaką šaliai ir saugumui apibūdino autoriai T. Sodeika ir A. Sverdiolas (1991). A. Terleckas ir J. Sasnauskas (2002) aptaria „savęs išsaugojimo” filosofijos aspektus, kurie paremti tautos ir visuomenės saugumu. R. Ozolas (1988) analizuoja lietuvių tautos kaip kultūrinio vieneto ilgalaikes problemas, kurios daro itin didelę įtaką tolimesniam tautos tobulėjimui ir valstybės kūrimui. Svarbu išskirti ir politines programas ir deklaracijas, kuriose buvo akcentuojami lietuvių tautos identiteto ir valstybės suverenumo atkūrimo aspektai: Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos deklaracija, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio bendroji programa, „Į reformuotą demokratiją”, Lietuvos laikinosios vyriausybės atsišaukimas į tautą, Kovo 11-osios aktas.

Lietuvos nacionalinio saugumo prioritetai pateikiami ir detalizuojami Lietuvos nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme, nacionalinio saugumo strategijose. Nacionalinio saugumo prioritetu kultūros sritį įvardijo ir nagrinėjo autorė V. Jurėnienė (2017). A. Jokubaitis (2009) straipsnyje „Tarpukario Vilniaus filosofinis gyvenimas” apibūdina lietuvių ir lenkų mąstytojų sankirtą, vyraujančią konkurenciją politinėje-filosofinėje aplinkoje. Ekologinio saugumo svarbą nacionalinio saugumo politikos kontekste akcentavo E. Matulionytė – Jarašiūnė (2014). V. Leonavičius (2019) daugiau dėmesio skyrė energetinio saugumo klausimui, kibernetinio saugumo kaip aktualiausių grėsmės situacijas nagrinėjo autorė D. Rasimavičiūtė ir kt. (2014).

Temos problema. Formuojant Lietuvos nacionalinį saugumą daugiausiai dėmesio skiriama aktualiausioms galimoms grėsmėms, jų prevencijai, tačiau nepamirštami ir kiti saugumo sistemos aspektai, todėl nacionalinio saugumo formavimas ir prioritetų skirstymas turi būti tolygus.

Kintanti lietuvių politinė mintis savaime nulėmė ir skirtingiems laikotarpiams būdingus sprendimus. Neabejotinai jaučiamos politinės idėjos iš Vakarų bei ilgą laiką Lietuvoje dominavusių Rytų sukūrė kelias politinės mąstysenos kryptis Lietuvoje, kurios, palaipsniui viena po kitos dominavusios, šiandien išlieka vienodai aktualios sprendžiant šalies saugumo klausimus. Jaučiama akivaizdi pažanga imantis ne tik svarstymų vien tik dėl asmens ar vien tik dėl visos valstybės kaip juridinio fenomeno saugumo, tačiau apjungiant šiuos subjektus į sistemą. Nors esančios narystės įvairiose sąjungose, sutelktos tiek materialios, tiek įstatyminės priemonės nacionaliniam saugumui palaikyti, stebėtinai greitai kintančioje aplinkoje Lietuvoje pakankamai gerai identifikuojamos grėsmės, tačiau lieka neįvertinta, kokios pagrindinės politinės mąstysenos laikomąsi vystant nacionalinio saugumo sistemą Lietuvoje.

Objektas: nacionalinio saugumo prioritetai XX - XXI a. Lietuvos politinėje mintyje.

Darbo tikslas: remiantis XX - XXI a. Lietuvos politinė mintimi išskirti nacionalinio saugumo prioritetus.

Uždaviniai:

1. Aptarti politinės minties įtaką nacionalinio saugumo formavimui.
2. Išanalizuoti tarpukario Lietuvos „saugumizavimo“ bruožus.
3. Apibūdinti esminius išėivijoje vyravusių liberaliosios ir krikščioniškosios politinės minties bruožus.
4. Apibendrinti nacionalinio saugumo prioritetizavimą Lietuvos saugumo strategijoje ir viešajame diskurse.

Darbo metodai: politinės minties šaltinių analizė, mokslinės literatūros analizė.

Ginamieji teiginiai:

1. Tarpukario Lietuvos saugumo problema siejama su tautinio identiteto išsaugojimu.
2. Vakarų liberalioji politinė mintis padarė įtakos išėivijos kuriamai laisvos Lietuvos vizijai.
3. Po nepriklausomybės atgavimo kuriamo nacionalinio saugumo sistemoje siekiama ne tik visa apimančio saugumo, o pokomunistinės politinės mąstysenos ydų eliminavimo remiantis vakarietiškomis tradicijomis.

Sąvokos/raktiniai žodžiai: nacionalinis saugumas (NS), nacionalinio saugumo prioritetai, nacionalinio saugumo politika, politinė mintis.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, 3 skirsniai su poskyriais, išvados, literatūros sąrašas. Pirmajame skyriuje aptariama politinės minties ir nacionalinio saugumo sąsaja, analizuojamas poveikis viešajai nuomonei ir nacionalinio saugumo prioritetų formavimui. Antrajame skyriuje aptariami

nacionalinio saugumo prioritetai Lietuvos politinėje mintyje XX a. Nagrinėjami nacionalinio saugumo pradmenys tarpukario laikotarpiu, jų formavimas ir „saugumizavimo“ idėjos. Taip pat analizuojama ir išeivijos politinė mintis, iškiriant tuo laikotarpiu kuriamas valstybingumo idėjas, liberaliosios ir krikščioniškosios politinės krypties savybes. Trečiasis skyrius skirtas Lietuvos nacionalinio saugumo prioritetų formavimo aptarimui po nepriklausomybės atgavimo XX a. pr. – XXI a. Nagrinėjama kintanti politinė mintis vykstant naujam valstybingumo etapui, analizuojama saugumo prioritetų kaita bei aptariami nacionalinio saugumo iššūkiai viešajame – akademiniam diskurse.

1. POLITINĖS MINTIES IR NACIONALINIO SAUGUMO SAJAJOS

Politinės idėjos, aprašomos ir įgyvendinamos nuo seniausių laikų tam tikra prasme gali būti vadinamos politika. Pasaulyje vykstant įvairiems istoriniams įvykiams mąstytojai, politologai gilinosi ne tik į esančią situaciją, tačiau nagrinėjo ir politinės sistemos trūkumus, dalinosi idėjomis, kokia kryptimi tikslingiausia būtų kurti valstybės politiką. Politinės minties pradžia galima laikyti Antikos laikus, kai buvo pradėta kalbėti apie valstybės valdymą, valdžios rinkimus. Palaipsniui politinės minties samprata plėtėsi atsirandant naujiems politiniams iššūkiams.

Politinės minties sąvoka apima daugelio sričių žinovų išreikštą bendrą minčių visumą, susijusią su politika, valstybe, vyriausybe. Kadangi politinės minties vystymasis glaudžiai susijęs su istoriniais-politiniais įvykiais, kai kurie mokslininkai politinės minties koncepciją įvardija kaip istoriją, kuri analizuoja ir vertina visuotinį susirūpinimą keliančias problemas. Politologai T. Ball ir R. Bellamy (2003) akcentavo politinės minties ilgalaikį aktualumą, tradicijų ilgaamžiškumą ir būdingą pasikartojimą. Tai nurodo, jog politinės minties raida yra nuolat besitęsianti, atsikartojanti ir šiandienos politikoje.

Apžvelgiant politinės minties raidą pirmiausia reiktų akcentuoti Viduramžių politinės minties aspektus, susijusius su intelektualine katalikiškųjų Vakarų istorija. Laikotarpiu nuo Romos imperijos žlugimo 476 m. iki XV a. pabaigos politinės minties esmė iškelia socialines, ekonomines bei struktūrines problemas ir nuosmukius, kuriuos patyrė visuomenė. A. Black 1984 m. aprašė po Romos imperijos žlugimo susidariusių visuomenių pastangas išlaikyti filosofinius bei institucinius ikikrikščioniškosios antikos aspektus, ypač universalistinę romėnų teisę. D. Miller (1998) nurodo, jog ankstyvųjų viduramžių politinė mintis buvo orientuota į institucinę hierarchinę bažnyčią, imperinės romėnų teisės ir jos įtakos mažėjimą bei germanų keliamą sudievinto karaliaus idėją. Kalbos, susijusios su visuomenių ir valstybių saugumu buvo palyginti menkos, kadangi pagrindinis dėmesys skiriamas valdymo sistemai, pagarbai valdovui, o ne jo vykdomoms funkcijoms. Visgi vienintelis saugumo aspektas išvelgiamas Vakaruose buvusiose barbarų visuomenių pastangose – fizinio išlikimo rūpestis. Palaipsniui per kelis šimtmečius Bažnyčios ir karaliaus sąvokos blėso, vis labiau vietą užimant visuomenės susitelkimui, siekiui tapti pilnaverčiu politiniu subjektu. Pagrindiniai ginčai dėl teisėtumo ir suvereniteto šaltinių, dėl politinės pareigos prigimties, dėl pasipriešinimo teisės ir dėl valdžios funkcijų, išlikę XII a. ir vėlesniuose pasaulietiniuose tekstuose, buvo žinomi Reformacijos mąstytojams.

Palaipsniui keičiantis laikmečiams ir atsirandant itin dinamiškiems istoriniams pokyčiams, augantiems visuomenės politinio dalyvavimo poreikiams, politinė mintis pasipildė naujomis, neretai ir grėsmingomis idėjomis. Ankstesnėje politinėje mintyje nacionalinis saugumas kaip atskira sąvoka

neegzistavo, tačiau buvo akcentuojami tokie aspektai kaip asmens saugumas ir prigimtinės teisės, fizinis išlikimas grėsmingoje aplinkoje, pateisinami politiniai pasipriešinimai, kurie būtini siekiant išsaugoti suverenumą. Ilgą laiką buvusius tradicinius politinius samprotavimus pakeitė modernios politikos srovės, kurios apėmė ne tik valstybės valdymo ir valdžios funkcijų klausimus, bet ir vertė gilintis į socialines, kultūrinės, ekonomines problemas, galinčias sukelti vidines grėsmes ir nesutarimus valstybės viduje.

Tokie klausimai kaip gerovės politika, ekonominės krizės, išsaugojimas, seksualinė ir rasinė lygybė suteikė politiniams teoretikams daug erdvės mąstyti ir rašyti. L. Johnson (2015) teigia, kad politinės minties tolimesnį vystymąsi nulemia senų, bet nesenstančių politinių mąstytojų idėjų, tokių kaip demokratija, teisingumas ir politinis teisėtumas, kasdien išskylantis aktualumas. Politinė mintis, neturinti tam tikrų apibrėžimų, rėmų, pasižymi ilgalaikė refleksija ir ateityje, todėl jos kaita yra beveik nepastebima. Svarbiausi politiniai klausimai apėmė aplinkosaugos problemas ir įsipareigojimą ateities kartoms.

1.1 Politinės minties poveikis viešajai nuomonei ir nacionalinio saugumo strategavimui.

Viešoji nuomonė dažnai gali būti įvardijama tautos valia, tačiau tvirtai įprasminti šių sąvokų bendrumą nėra teisinga. Vienintelis aspektas, leidžiantis manyti, kad viešoji nuomonė gali atitikti tautos valią – viešumas, kai tautos valia išsakoma viešojoje erdvėje, susitelkus bendruomenės nariams. Viešoji nuomonė apibrėžiama kaip žmonių nuomonių visuma, išskiriant bendrus bruožus, mintis, idėjas. Dėl laisvės, teisių suvaržymo viešosios nuomonės tyrimai nebuvo galimi esant monarchiniams, totalitariniams ar autoritariniams režimams, todėl tik demokratinėje visuomenėje galima gilintis į piliečių viešąją nuomonę. Palyginti dažnai tokio tipo tyrimai yra aktualūs prieš valdžios rinkimus, siekiant nustatyti piliečių nuomonių pasiskirstymą tam tikrais politiniais klausimais.

Remiantis L. Bieliniu (2005), viešosios nuomonės kaita pastebima per kelis šimtmečius, todėl galima išskirti kelis esminius viešosios nuomonės formavimosi etapus:

1. Švietimo epochoje tai buvo tiesiog išsilavinusių ir turinčių nuosavybę piliečių nuomonė, kurios svaris bei įtakos galia tiesiogiai priklausė nuo žinių ir turto dydžio.

2. Atsiradus laikraščiams, viešąją nuomonę imta tiesiogiai tapatinti su tuo, kas yra spausdinama laikraščiuose.

3. Dvidešimtajame amžiuje viešoji nuomonė tapatinama su tuo, kas yra išsakoma ir deklaruojama įvairiose manifestacijose.

4. Šiandien viešoji nuomonė vis labiau tapatinama su sociologinių tyrimų bei apibendrinimų rezultatais.

Pirmuosius tris etapus sieja tai, kad viešoji nuomonė formuojama remiantis buvusią politinę sistemą ir jos savybėmis: rinkimų sistemos sukūrimas, nepriklausoma ir laisva spauda bei visuomeninių judėjimų įteisinimas. Išskirtinis ketvirtojo etapo bruožas – visuomenės atsakas. Šiame etape nebereikalingi šalutiniai politiniai veiksniai ar situacijos, kadangi visuomenė pateikia savo bendrumus turinčią nuomonę kaip refleksiją, reakciją į tam tikrus įvykius šalyje.

Švietimo teoretikai viešąją nuomonę yra linkę traktuoti kaip pilietiškumą arba viešąją dvasią (angl. public spirit), o viešoji erdvė prilyginama politikos realumui, kuris turėtų būti neatsiejamas nuo moralės disciplinos. Iki tol viešoji nuomonė nebuvo lengvai kuriama, jai galiojo tam tikri suvaržymai, tačiau, kaip nurodo I. Aurylaitė (2019), tokiu būdu palaipsniui prasidėjo pilietinio identiteto formavimasis. Vyrausią politinę mintis nurodė gaires keisti visos pilietinės visuomenės mąstymą, taip sukurdamą erdvę plėtotis ir kurtis nacionalinio saugumo, labiau siejamo su bendruomenių saugumu, sistemai. Nors viešosios erdvės ištakos radosi tapatinat viešąją erdvę su miesto architektūros erdve, XVIII amžiuje pastebima didėjanti viešosios nuomonės sukeliama simbolinės reikšmės įtaka plėtoti pilietines diskusijas.

Nors viešosios nuomonės formavimui įtakos turi įvairios politinės idėjos, G. Burinskaitė (2006) iškelia viešosios nuomonės formavimo aspektus esant totalitariniam režimui. Kaip žinoma, pats režimas sukurtas remiantis seniau išsakyta K. Markso ir F. Engelso politine mintimi. Totalitariniam SSRS režimui buvo labai svarbus kontroliuojamoje viešojoje nuomonėje reiškiamas palaikymas, pritarimas, todėl ir reikėjo atitinkamai formuoti viešąją nuomonę. Viešoji nuomonė kuriama pasitelkiant nesąžiningus metodus: kompromitavimas, propaganda, melas. Politinės minties įtaka pastebima silpnesnėse visuomenėse, kurių laisva valia yra suvaržyta, todėl ir viešoji nuomonė yra stipriai veikiamą toje šalyje dominuojančių politinių srovių bei jų taikomų metodų.

Politinės minties įtaka viešajai nuomonei ir nacionaliniam saugumui akivaizdžiai matoma analizuojant piliečių požiūrį tarptautiniais klausimais. Nepaisant to, kaip ilgai gali būti nusistovėjęs visuomenės požiūris tam tikrais klausimais, jį galima pakeisti visiškai priešinga kryptimi. Kaip teigia V. Vobolevičius (2018), respondentų nuomonę užsienio politikos klausimais galėjo nulemti vidaus politikos preferencijos. Mokslų daktaro atliktoje analizėje dėl Lietuvos piliečių balsavimo rinkimuose, atominės elektrinės, santykių su Rusija klausimais išvelgiami anksčiau nebuvo pasirinkimai. Pasak politologo, tiek elektrinės, tiek santykių su Rusija klausimais gyventojų nuomonę strateginiais užsienio politikos klausimais greičiausiai lemia ir jų požiūris į vidaus politines partijas. Taigi politinės minties vystymas ir jos „naudojimas“ kuriant šalies vidaus politiką sudaro tam tikrą pavyzdį visuomenei, tačiau norint palenkti viešąją nuomonę kita linkme tenka keisti ir vidaus politikos gaires.

Kiekviena politinė galia, siekdama įgyvendinti vienus ar kitus politinius tikslus, privalo taikyti ir specifinius liberaliai demokratijai būdingus valdymo instrumentus. Įvairios specifinės visuomenės gyvenimo sritys (energetika, sveikata, švietimas ir t. t.) skirtingų socialinių veikėjų dažniausiai vertinamos nevienodai ar net radikaliai priešingai, todėl, siekdama priimti pozityvius ir konstruktyvius sprendimus, politinė galia turi atsižvelgti arba konstruoti viešąją nuomonę taip, kad ji būtų palanki konkrečiai įgyvendinamai politikai. Esant tokiai situacijai, kaip nurodo autoriai V. Leonavičius, J. Juozaitis ir D. Genys (2019), politinė valdžia imasi konstruoti rizikas bei jomis įtikinėti visuomenę. Tačiau toks uždavinys politinėms galioms tampa nemenku iššūkiu, kadangi šiuolaikinės visuomenės – tai sudėtingas, ypač diferencijuotas skirtingų grupių interesų, įsivaizdavimų ir suvokimų socialinis darinys.

Bendrajai prasme viešosios nuomonės formavimui ir vystymuisi politinės minties įtaka gali būti vertinama kaip itin reikšmingas veiksnys kuriant ne tik valstybės pagrindus, bet ir nagrinėjant opias politines problemas. Priklausomai nuo šalyje buvusios politinės minties yra kuriama ir šalies vidaus politika, numatomos jos gairės, kuriomis besivadovaujanti visuomenė formuoja savo požiūrį. Esant stipriai politinei valdžiai, viešosios nuomonės kryptingumas gali būti lengvai keičiamas, ypač iškeliant aktualius tarptautinius, politinius, ekonominius klausimus. Nacionalinio saugumo ir politinės minties sąsaja pastebima gana sunkiai, tačiau galima išvelgti tokius aspektus kaip asmens ir bendruomenių savitumo, saugumo išlaikymas. Politinė mintis nulėmė įvairias pilietines diskusijas, apimančias daugelį visuomenės sluoksnių, todėl jomis remiantis bei susilaukiant visuomenės nepasitenkinimo šalies valdžia imasi atsakingo vaidmens ir saugumo klausimais.

1.2 Prioritetų samprata ir jų vaidmuo nacionaliniam saugumui

Nacionalinio saugumo strategijos ir sistemos kūrimas, egzistavimas ir naudojimas negalimas be prioritetų skirstymo. Globalioje šiandienos aplinkoje kylančios grėsmės tampa vis sunkiau pastebimos, greitai kintančios, sunkiau įveikiamos, todėl aktualiausius saugumo klausimus būtina skirstyti ir spręsti.

Analizuojant prioritetų nustatymą politikoje, svarbu pažymėti tai, kad prioritetai formuojami vadovaujantis daugumai sričių, ne tik politikai, būdingu bruožu. Pagrindinis būdas, kaip politikos formavimo lygmenyje nustatomi politikos prioritetai – prioritetinių šios politikos tikslų išskyrimas. Iš esmės tai reiškia politinį pasirinkimą išskirti vieną ar kelis tikslus, į jų pasiekimą nukreipiant didesnius resursus. Pavyzdžiui, galimybių studijoje apie kultūros tarptautiškumo politiką (LR Kultūros Ministerija; UAB PPMI Group; 2016) aiškinama, jog prioritetų nustatymas siejamas su balansu tarp pasirinktų politikos verčių. Danijos kultūros politikos prioritetuose ryški socialinė dimensija, kuri atsispindi ir kultūros tarptautiškumo tiksluose – tai galima sieti su nuoseklia Danijos gerovės valstybės politika. Iš

pateikto pavyzdžio galima pastebėti, kad prioritetų nuoseklumas atspindi ilgalaikių tikslų siekimą politikoje, tačiau galima daryti prielaidą, kad ilgalaikiai prioritetai taip pat turi būti peržiūrimi, kadangi kintanti globalizacijos erdvė daro nemenką įtaką ir prioritetų nustatymui politikoje.

Prioritetų sąsaja su nacionalinio saugumo aspektais itin pastebima labiau gilinantį į globalias, tarptautinės visuomenės nerimą keliančias problemas. Ilgainiui ekologinis saugumas buvo laikomas antraeilium klausimu nacionalinio saugumo sistemoje, tačiau palaipsniui tapo akivaizdu, kad ekologinės grėsmės yra taip pat aktualios. E. Matulionytė – Jarašūnė (2014; p. 107) pabrėžia, kad nemažai ekologinio saugumo problemų kyla valstybėse ir jų užkardymui yra rengiamos programos, reagavimo planai, taikomos prevencinės poveikio priemonės, tačiau ekologinio saugumo grėsmių suvokimas ir atitinkamai dalies problemų suvokimas kaip ekologinių skirtingose valstybėse gali skirtis. Buvo manoma, kad nacionalinis saugumas liečia žmonių tarpusavio santykius, konfliktus, o ekologinės katastrofos (potvyniai, cunamiai, žemės drebėjimai ir kt.) yra žmonių kovos su gamta dalis ir į nacionalinio saugumo kategoriją nebuvo įtraukiama. Tačiau palaipsniui ekologiniai klausimai tapo vienu svarbiausiu prioritetų nacionaliniam saugumui, kadangi didėjanti žmonių įtaka gamtai nulėmė vis didėjančias gamtines grėsmes.

Vienu aktualiausių prioritetų nustatymo nacionalinio saugumo sistemoje pavyzdžių galima atrasti ir netikėtuose pasaulinės reikšmės veiksniuose. 2020 m. balandžio mėn. 14 d. Lietuvos Seimo nariai Nacionalinio saugumo ir gynybos pirmininkui įteikė prašymą dėl nacionalinio saugumo strategijos peržiūros. Tokį veiksma nulėmė pasaulinė COVID-19 pandemija. Prašyme teigiama, kad „protrūkis privertė stabtelėti ir parodė, jog pandemijų metu didelė priklausomybė nuo užsienio rinkų įvairiuose sektoriuose gali tapti silpnybe, kai užsiveria sienos, stabdomos gamyklos, trūkinėja globalios tiekimo grandinės, dėl ko ima strigti valstybių apsirūpinimas reikiama ištekliais” (Kasčiūnas; 2020, p. 2). Ši situacija nurodo, jog valstybių nacionalinių gamybinių išteklių naudojimas, ekonominis savarankiškumas turi būti vertinami kaip ilgalaikiai prioritetai, ypač tokiose nenumatytose situacijose. Pandemijos metu valstybę ištikę iššūkiai įrodo, jog svarbu reaguoti į kilusias grėsmes koreguojant prioritetus nacionalinio saugumo sistemoje.

Prioritetų samprata politikos kontekste – tai politikos formavimo, politinių tikslų siekimo priemonė. Nustatyti prioritetai kryptingai įgyvendinami pasirenkant ir kuriant institucines, teisine priemones, tačiau ne visada įvertinama ekstremalių situacijų grėsmė. Pagal kintančios globalios aplinkos, kurioje susikerta socialinių, kultūrinių, ekonominių, politinių ir kitų sričių keliai, nacionalinio saugumo kontekste prioritetai turi būti peržiūrimi reguliariai. Kiek pavėluotas prioritetų nustatymas ir jų įgyvendinimo formavimas nulemia valstybių pažeidžiamumą, taip sukeliant grėsmes šalies gyventojams

ir kitoms valstybėms. Pastebėtina, kad kai kurie saugumo klausimai, ilgą laiką nebuvo vertinami kaip nacionalinio saugumo dalis. Jų įtraukimui į prioritetų nacionaliniame saugume prireikė pasaulinėje erdvėje vykstančių nesutarimų, kilusių gamtinių grėsmių, kaip įrodymų, jog prioritetų kaita saugumo sistemoje yra itin greita.

II. NACIONALINIO SAUGUMO PRIORITETAI LIETUVOJE XX-XXI AMŽIUJE

Lietuvoje nacionalinio saugumo sistema yra palyginti nauja, konkrečiau įvardinta tik 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir 1996 m. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme. Šiuose dokumentuose nacionalinis saugumas apibūdinamas kaip šalies nepriklausomybė ir teisė ją ginti, detalizuojami kiti saugumo aspektai, tačiau nacionalinio saugumo prioritetai yra išdėstyti nacionalinio saugumo strategijoje. Nacionalinio saugumo prioritetai formavosi itin keblioje politinėje aplinkoje, kurioje Lietuvos valstybės pagrindai turėjo būti kuriami beveik iš naujo. Nagrinėjant prioritetus aktualu išskirti jų analizę į kelis etapus: tarpukaris, išeivijos autorių mintys ir nacionalinio saugumo prioritetai po 1990 m. kovo 11 d.

2.1 Nacionalinio saugumo pradmenys tarpukaryje

2.1.1 „Saugumizavimo“ idėjų sklaida politinėje mintyje

Akivaizdu, kad Lietuvos nacionalinio saugumo idėjos išliko aktyviai gvildenamos ir sudėtingiausiai – okupacijos – metais, ir tarpukariu. Lietuvą galima laikyti labiau europietiško nei rytietiško charakterio tauta, kadangi praeities ryšiai stipriai išlaikė meno, literatūros, filosofijos ir religijos aspektus, būdingus Prancūzijai, Belgijai, Vokietijai, Italijai. Savaime šios savybės palaipsniui įgavo nacionalines formas, kurios tampa svarbia nacionalinio saugumo dalimi.

Po I-ojo pasaulinio karo, tiek Vokietijai, tiek Rusijai visapusiškai nepajėgiant kontroliuoti Lietuvos, Lietuvos teritorijoje likusi valdžios tuštuma sudarė palankias sąlygas nepriklausomybės atkūrimui. Be abejo, suverenumui atkurti kliudė Lenkijos noras vėl tapti viena respublika, todėl buvo iškeltas ir Lietuvos - Latvijos bendros valstybės klausimas, tačiau priėmus 1918 m. vasario 16 d. aktą, nei viena iš šalių nebuvo jame minima. Turint nustatytą valstybės sandarą, valdžią, Lietuvos demokratizavimas vyko palaipsniui, tačiau pirmiausia dėmesys telkiamas socialiniam saugumui – aktualizuojama luomų lygybė, vykdomas atlyginimų „karpymas“ valdininkams ir karininkams, panaikinta cenzūra (Genzelis; 2005, p. 230). Nors ir stengtasi demokratijos principais įtvirtinti nepriklausomą valstybę, demokratiškas tradicijų ir vakarietiško pavyzdžių trūkumas nulėmė autokratinio režimo pradžią Lietuvoje. Lietuvos „saugumizavimas“ A. Smetonos valdymo laikotarpiu labiau orientuotas į šalies vidinę tvarką. Nors ir anksčiau priimtų reformų ir pakeitimų nebuvo atsisakyta, įvesta karinė padėtis, cenzūra, atlikti pakeitimai Konstitucijoje, Prezidentui suteikiant didžiąją dalį valdžios.

Remiantis konstruktyvizmo teorija, saugumizavimas kaip procesas labiau siejamas su socialiniu, nacionaliniu identitetu, todėl, kaip nurodo, M. Barnett (2003), saugumo suvokimas kyla ne iš materialųjų veiksnių (valstybių galios skirtumo), o iš idėjinių ir socialinių konstrukčių. Ne materialūs, o moraliniai veiksniai, tokie kaip laisvė (institucijoms ir jų veiklai, visuomenei), kultūrinių priedų įvairovė, humanistinės idėjos ir tradicijos Lietuvoje išskirtinai svarbūs siekiant saugumo klausimo aktualizavimo po I-ojo pasaulinio karo. M. Barnett mintims pritaria ir K. Pakštas (1944, p. 556), teigdamas, jog Lietuvos pavergimas būtų moralinis pažeminimas Europos civilizacijai. Tautinio ir politinio identiteto formavimas, kuris grindžiamas vakarietiškomis tradicijomis, yra pažeidžiamas „rytietiškos autonomijos“ – 1940 m. susikūrusios laisvos organizacijos likviduojamos Rytų despotizmo, todėl tarpukario saugumo klausimas Lietuvoje laikomas ne tik politiniu, bet ir pakankamai sudėtingu socialiniu, kultūriniu uždaviniu.

Liberalioji politinė mintis labiausiai sietina su išeivijos – tautininkų – plėtotomis ideologijomis. Išskirtinis tautininkų politinės minties bruožas, kaip teigia J. Dementavičius (2015), yra praktinis ideologijos vystymas, reaguojant į kintančią socialinę, ekonominę, politinę aplinką. Tautininkai nesistengė kurti vizijos ateities planams bei galimiems scenarijams, todėl teorinė politika buvo palikta šone. Kuriama *de facto* ideologija buvo laikoma pagrindu dominuojantiems tautininkams, todėl praktinis įgyvendinimas atsispindėjo siekiant legitimuoti režimą, pagrįsti veiksmus.

Su Europos liberalų mąstysena glaudžiai siejamas liaudininkų-demokratų politinės minties procesas, principingai palaikęs ir gynęs demokratijos keliamas vertybes. P. Leonas (1930) ir M. Romeris (1932), priešingai nei tautininkai, atskyrė organiškai susijusią valstybę su tauta. Valstybė kaip atskiras juridinis subjektas būtina, tačiau bet kokių atveju pirmiausia akcentuojama asmens teisė, laisvė, o valstybė laikoma dariniu, turinčiu suverenumą. Tačiau minimas suverenumas negarantuoja piliečių saugumo karo metu, kadangi išliekantis valstybės, kaip juridinio darinio, ir tautos atskyrimas neapima saugumo klausimo kaip visumos.

Lietuvos saugumo klausimas tautininkų, kuriuos apėmė kraštutiniai nacionalistai, voldemarininkai, pirmiausia siejamas su esminiu rūpesčiu – tauta. Tautininkų politinės minties praktikas prezidentas A. Smetona, anot I. Tamošaičio (p.151, 1931), kuris laikomas tautininkų ideologijos teoretiku, įvardijamas kaip autoritetas, vedantis tautą ir valstybę. Šalies saugumo klausimas atsispindi kaip tautos – svarbiausio rūpesčio – ir valstybės darne, kuri negali būti daloma ar veikiami kitų tautinių interesų. Kritikuodamas lietuviškajam liberalizmui būdingas savybes B. Raila (1951, p. 4) akcentuoja tai kaip visko toleravimą ir mažiausiai griežtų principų turėjimą. Stipriausius liberalizmo bruožus turėję

liaudininkai stokojo savarankiškumo, orientacijos į praktiką. Todėl, anot autoriaus, palaiapsniui liberalioji politinė mintis susimaišė su socialistinėmis idėjomis po 1918 m. Nepriklausomybės.

I. Tamošaitis (1933), laikomas tautininkų politinės minties atstovu, rėmėsi A. Smetonos įgyvendinama praktika – valdžia kylanti iš tautos, kuriai reikalingas vadas. Visuomenės, individo, tam tikrų grupių aukščiausias išsivystymo taškas laikoma valstybė, todėl tautininkų politinė mintis neskaidė galimų valdymo formų, o viską apėmė tautos ir ją vedančio autoriteto projekcija. Tautininkų keliamos politinės idėjos atrodo koncentruotos į tautos saugumą, visumą, apimančią pagrindines visuomenės gyvenimo sferas, tačiau kelia klausimą dėl vidinio, ypač asmens, saugumo, kuris per daug suasmenintas kelia suvaržymus ir skatina nesutarimus tarp įvairių socialinių grupių.

Moksliniai tyrimai rodo, kad tik po 1926 m. gruodžio 17 d. karinio perversmo, atėjus prie valdžios vairo tautininkams, ryškiai išsiplėtė ryšiai su išeivija. J. Skirius (1997) akcentuoja, kad būtent tautininkai labai rūpinosi išeivija. Tik po perverso jaunos valstybės padėtį komplikavo ir sudėtinga užsienio politika, santykiai su kaimynais. Nebuvo laiko ir jėgų skirti dėmesio išeivijai ir jos pageidavimų įgyvendinimui. Tuo tarpu Lietuvos tautininkai, būdami opozicijoje, savo spaudoje dažnai kėlė mintį, kad neturėtų užmiršti lietuvių išeivijos, reikia kurti ir jai palankią įstatyminę bazę, stengtis užsienio lietuvius pritraukti prie Tėvynės tam, kad Lietuva galėtų teisiškai naudotis savo išeivių pinigais, profesine patirtimi, sudaryti sąlygas jų grįžimui, sutvarkyti emigracijos reikalus. Tačiau tai nebuvo padaryta nei valdant krikščionims-demokratams, nei valstiečiams-liaudininkams su socialdemokratais.

Lietuvoje esant pakankamai stipriai Katalikų bažnyčiai, katalikiškoji politinė mintis gana detalai identifikuota ir apibrėžta. Pažymėtina, kad katalikiškosios idėjos aktualios buvo ne tik Lietuvoje, bet ir moderniuoju keliu žengiančiai Europos visuomenei. Platus bažnytinių draugijų tinklas, organizacijos ir jų veikla aktyviai plėtojama nepriklausomybės laikotarpiu nulėmė ne tik svarstymus politinėje erdvėje, tačiau ir 1905 m. padėtus pagrindus Lietuvos krikščionių demokratų partijos (LKDP) susikūrimui. Nors dažnai buvo manoma, kad LKDP laviruoja tarp buvimo krikščionišku ir buvimo lietuviu, A. Jakštas (1907) teigia, kad buvimas krikščioniu yra neatsiejamas nuo savo prigimties, t.y. lietuviybės, pripažinimo. Todėl, remiantis katalikiškąja politine mintimi, asmuo kaip Dievo kūrinys turi visapusiškai tobulėti. Tokia moralinio ir dvasinio tobulėjimo erdvė yra tauta, per kurią reiškiamas asmens individualumas.

A. Maceina (1931; p. 144) apibūdina pilnutinio asmens siekimą: „dabartis ilgisi tokio šventojo, kuris atsistotų šalia mistinio tipo šventųjų, kuris sujungtų savyj vienu dieviškuoju protu visas kilnaus žmoniškumo sritis ir tuo būdu nurodytų masės gyvenimui kelią“. Tokia pagrindinė katalikiškosios srovės mintis nurodo galimybę sukurti asmeniui tinkamą idealų pasaulį savo kasdienybėje, kartu pripažįstant, kad bet kuri tvarka yra laikina. Nesant didesnei įtampai tarp krikščionybės ir tautos pusiausvyros,

akivaizdus krikščioniškosios politinės minties panašumas su tautininkų plėtojama politine mintimi. Krikščioniškoji politinė mintis išaukštino dieviškosios prigimties asmens sampratą, todėl politinė erdvė pirmiausia koncentruojama aplink žmogų. Nors dažnai krikščioniškoji politinė mintis buvo neužtikrintai vadinama kaip totalinė, tautos ir asmens ryšys laikomas tvirčiausiu egzistavimo pagrindu. Materiali valstybės sąvoka lieka tik kaip individo erdvės įvardijimas, o tauta – būtina asmens dvasiniam vystymuisi ir idealios darnos siekimui.

Krikščioniškosios, arba kitaip vadinamos teokratinės, demokratijos esmė buvo nurodyta LKDP politinėje programoje, pateiktoje katalikiškosios minties laikraštyje „Draugija” (1907, p. 35): „krikščioniškoji demokratija darbuojasi vardan evangelijinės teisybės ir meilės; iškėlus tą savo veikimo vėliavą, ji stengiasi taip suorganizuoti visuomenę, kad vargo žmonės neturėtų nei reikalo, nei noro traukties ir stoti po kruvinųjų vėliavų”. Krikščioniškoji politinė mintis tam tikra prasme linkusi akivaizdžiai kritikuoti socializmą, nuosekliai laikydamosi dvasinio įsipareigojimo asmeniui, nepriklausomai nuo jo socialinės grupės.

S. Šalkauskis (1935, p. 550) pabrėžia teokratinei demokratijai neišvengiamą politinę krizę, kurią nulemia žmogaus ir politikos sutelkimas asmeniniams principams ir poreikiams patenkinti. Demokratija ne be reikalo dažnai vadinama geriausiu visuomenės valdymo metodu, tačiau krikščionių demokratų teigimu, ji turi būti orientuota į kokybę (bendro gėrio siekimą), o ne kiekybę (nuomonių rinkimas ir balsavimai). S. Šalkauskis (1936, p. 26) socializmui skiria kritiką, tačiau griežtai neatmeta socializmo aspektų politikoje: „socializmas iškėlė nemažai idėjų, nukreiptų prieš Katalikų bažnyčią ir turėjusių griauti krikščioniškąją civilizaciją.” Nepaisant fundamentalios socializmo kritikos, filosofas S. Šalkauskis buvo įsitikinęs, jog katalikiškoji pasaulėžiūra turėtų integruoti modernias idėjas apsaugodama tai, kas jose pozityvu.

Pritardamas S. Šalkauskio mintims, A. Maceina (1931, p. 10) nepritarė tradiciniam A. Smetonos prezidentavimo metais pastovumui dėl tautos ir lietuviybės, ir teigė, kad „priešinimasis naujų kelių skynėjams anaipol nėra atsargumas, tik paprastas tingumas”. Krikščionys demokratai siekdami visaapimančios gerovės žmonėms nebijojo remtis modernizmu, naujomis ir neįprastomis politinėmis variacijomis. Vienareikšmiškai teigti, jog krikščionių demokratų skatinamas naujovių ieškojimas buvo pagrindinis tikslas valstybės sampratoje klaidinga. Ši politinė kryptis nesiekė kardinaliai keisti ar griauti esamos socialinės struktūros šalyje. Pokyčiai, anot krikščionių demokratų, būtini tik detaliam išnagrinėjus esančias ydas, pasirinkus religijai neprieštaraujančius ir esamos sistemos negriaunančius metodus.

S. Kairys (1922, p. 3), nagrinėjęs socialdemokratų politines idėjas, akcentavo K. Markso nuopelnus: „kad jis surado mūsų dabartinę bjaurioj tvarkoj geresnės ateities diegus, kad jis parodė, kaip

pats gyvenimas, kaip patys žmonijos ūkio reikalai veda ją neišvengiamai socialistinėn tvarkon". Aiškindamas, kas yra socialdemokratai, autorius įvardija „draugus darbininkus“, siekiančius geresnio gyvenimo. Akivaizdi sąsaja ir su LSDP programomis, kuriose pirmiausia pateikiama marksistinė visuomenės raidos analizė ir iš jos išplaukiančios klasikinės marksistinės kapitalo ir pramonės koncentracijos, visuomenės proletarizacijos, klasių kovos, socialistinės visuomenės neišvengiamumo, proletariato istorinės misijos, istorinio vaidmens pereinant iš kapitalizmo į socializmą koncepcijos.

Liaudininkų demokratų pozicija aiškinant valstybės saugumo ir egzistavimo klausimus labiau artima minėtajai liberalios, tik labiau europietišku bruožu turinčios, politinės minties pusei. M. Romeris (p. 53, 1995), valstybės sampratoje pabrėžia jos kaip socialinio tautinio junginio savybes, egzistuojančias tam tikrame apibrėžtame plote. Tačiau nepaisant teritorinio apibrėžtumo, visuomenės, ypač atskirų individų interesai nėra „įrėminti“ – pirmiausia ginami ne valstybiniai, o individualūs interesai. Demokratinė tvarka, kurią gali susikurti pati visuomenė, liaudininkų demokratų supratimu apima ir atskirų piliečių saugumo klausimus, kuriant savivaldą.

P. Leonas (1930, p. 162) kiek mažiau akcentuoja krikščioniškąją demokratijos esmę, daugiau dėmesio skiria individui, teigdamas, kad „demokratija paremta žmogaus asmens aukščiausios vertybės tikėjimu. Demokratija savo tikslu yra pastačiusi asmenį suverena, kuriam ji nori apsaugoti jo laisvę ir suteikti jam priemones jo asmenybei plėtotis. Šita individualistinė koncepcija mums atrodo demokratijos esmė.“ Nors demokratija prilyginama socialinio teisingumo idėjai, nepamirštama ir visuotinio principo svarba.

Socialdemokratų, kitaip vadinamos „politinės kairės“ požiūris artimas marksistinėms idėjoms, todėl šalies saugumo klausimai veda prie autoritetų formuojamos politikos. Socialdemokratų teigimu, valstybės nebūtinumas palieka erdvės ieškoti kitų visuomenės ryšių ir jų metodų. A. Ringys (1929, p. 7) nurodo, jog „nacionalinis krašto apsisprendimas būtina sąlyga tolesniam plėtojimuisi, tačiau tai nėra galutinis tikslas, o tik pereinamoji stadija“. Socialdemokratai nevertina valstybės kaip vieneto, užtikrinančio tvarką visuomenėje ir piliečių saugumą.

Pagal konstruktyvizmo teoriją šalies saugumizavimas remiasi į tautinio identiteto išsaugojimo ir suverenumo pagrindus. Panašiu požiūriu vadovaujasi ir liberalioji politinė mintis, tarpukario laikotarpiu akcentavusi tautos ir valstybės suderinamumą. Visgi, nepaisant tautininkų ir liaudininkų demokratų keliamo individo saugumo klausimo, socialdemokratai valstybės, kaip tautos saugumo pagrindo vaidmenį vertina neigiamai, nurodydami visuomenei būtina lygybę, klasių naikinimą. Akivaizdu, kad Lietuvos politinei minčiai daugiausiai įtakos suteikė jau egzistuojančios ideologijos kitose šalyse, todėl įvairiuose politinių struktūrų kūrimo, valdymo sprendimuose pastebimi liberalios, demokratiškos, taip

pat ir priešingos – socialistiniu pavyzdžiu pagrįstos – politikos bruožai. Tarpukario metu kylančios laisvos šalies ir tautiškumo idėjos artimos liberaliai politinei minčiai, palaipsniui kinta ir tampa orientuotos į valdžios ir autoritetų sutelkimą.

2.1.2 Prioritetų nacionalinio saugumo sistemoje formavimas

Lietuvos kaip tarptautinės politikos vieneto istorijos peripetijos dažnai pranyksta kituose įvykiuose. Atsižvelgiant į senąją Lietuvos uniją su Lenkija, Lietuvos istorija dažnai „prijungiama“ prie Lenkijos, ypač tais atvejais, kai 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. sukilimus įvardija kaip „lenkų sukilimus“, nesiejant jų su Lietuva. Dėl nepriklausomybės praradimo 1940 m., Lietuvai politikos ir nacionalinio saugumo istorija kartais prasideda tik nuo 1991 m., o 1918–1940 metų laikotarpyje itin sudėtinga atrasti Lietuvos nacionalinio saugumo aspektų.

Vienas iš nacionalinio saugumo prioritetų formavimo etapų gali būti įvardijamas Vilniaus krašto susigrąžinimo klausimas. 1925 m. po Locarno konferencijos Lietuva, siekdama sustiprinti savo tarptautinę padėtį ir spręsti Vilniaus problemą, nutarė gerinti santykius su Vokietija ir Sovietų Sąjunga. Tokį apsisprendimą nulėmė sustiprėjęs politinis dialogas tarp Varšuvos ir Maskvos. Kaip teigia A. Kasparavičius (1996), Lietuvos diplomatų apskaičiavimu, politinės sutartys su Sovietų Sąjunga ir Vokietija turėjo tapti ne tik veiksminga priemone Vilniui susigrąžinti ir apsisaugoti nuo eventualios lenkų agresijos, bet ir eliminuoti ar bent jau susilpninti suinteresuotų didžiųjų valstybių projektus Lietuvą padaryti tarpusavio teritorinių kompensacijų objektu. Pastebėtina, kad šie veiksmai nulėmė Lietuvos politinės sistemos pakeitimus, nukreiptus siekiant didesnio saugumo teritoriniu ir politiniu neličiamumo atžvilgiu.

Ekonominio saugumo prioritetą itin išryškėjo 3-iajame dešimtmetyje, kai Lietuvos banko politika tapo labai atsargi. Tuometinių Lietuvos banko vadovų nuomone „patyrimas išmokino mūsų visuomenę skeptiškai žiūrėti į labai svyruojančios vertės didelę apyvartos pinigų sumą.“(Paknys, 1923; p 14). Ekonomistai sutiko, jog geriau turėti apyvartoje mažiau pinigų, negu kad sugrįžtų vokiečių markės laikai – būtent todėl pradėta formuoti pinigų emisijos politika buvo orientuota į lito, kaip valstybinės valiutos, stabilumą. Lietuvos pinigų politika buvo laikoma kaip pariteto neličiamybė. V. Jurgučio (1927) teigimu, lito tvirtumu remiasi Lietuvos ekonominis savarankiškumas, kuriuo paremta ir politinė neličiamybė. Akivaizdu, kad ekonominis saugumas net ir tarpukariu, kuris buvo įtemptas ir karine, ir politine prasme, išliko taip pat aktualus klausimas nacionalinio saugumo prioritetizavime.

1924 m. K. Pakštas paskelbė uždavinį „netvarkingą emigraciją paversti kolonizacija“. Kolonizacija, pasak Pakšto, tai planinė emigracija. Valstybė turėjo reguliuoti ir kreipti emigrantų srautus į specialiai naujakuriams iš Lietuvos išpirktas ir paruoštas gyventi žemes. Kolonija, kokią įsivaizdavo K. Pakštas, atitiko tautinę parapiją, lietuviškų sodybų spiečių, turintį perspektyvą išaugti į nedidelį miestelį ir priimti naujus išeivius iš Lietuvos. Autorius nuogaštavo, kad Lietuvos valdžia ir visuomenė dar neišmoko branginti žmonių.

Po 1926 m. Lietuvoje įvykusio karinio perversmo ir įsigaliojus autoritariniam režimui vis dar liko akivaizdi grėsmė lietuvių tautiniam identitetui: jo išsaugojimui, kūrimui, plėtojimui. Kultūrinė sritis kaip naujos kartos formavimosi pagrindas nebuvo tinkamai vertinama, todėl prie kultūrinio, etninio saugumo srities klausimų buvo prieinama gana retai. 1927 m. Ministrų kabineto deklaracijoje buvo skelbiama: „Lietuva galės tapti nepriklausoma ir atvaduoti savo užimtuosius kraštus, tik jei pataps kultūringa valstybe ne vien pasisavindama svetimą kultūrą, bet sudarydama ir savo tautiškąją“ (Mačiulis, 2005; p. 68). Tai įrodo, jog ir Lietuvos politinis saugumas tuo metu buvo siejamas ir su etniniu šalies išlikimu. 1935 m. buvo priimtas Tautosakai tvarkyti įstatymas, Knygynų įstatymas, Literatūros premijai skirti taisyklės, 1936 m. – Valstybės viešųjų bibliotekų įstatymas, Vytauto Didžiojo muziejaus įstatymas, 1938 m. – Antano Smetonos lituanistikos instituto statutas; 1939 m. – Teatrų įstatymas. Reikia paminėti, kad 1940 m. pradžioje buvo parengti Kultūros paminklų apsaugos ir Viešųjų kultūros muziejų įstatymai, tačiau juos liepos mėnesį patvirtino jau bolševikų valdžia. Minėtieji įstatymai buvo kuriami ir priimami siekiant išsaugoti lietuvių kultūros identitetą kaip valstybės gyvavimo pagrindą, tačiau tuo pačiu tai buvo valdžios siekis parodyti savo įtaką tam tikroms kultūrinėms grupėms.

Socialinio saugumo prioritetai tarpukariu buvo siejami su tuo metu buvusiomis visuomenės socialinio gyvenimo problemomis, tokiomis kaip badas, bedarbystė, prostitucija, elgetavimas, karo pabėgėliai ir nukentėjusiųjų nuo karo padėtis, tremtinių grąžinimo ir įkurdinimo bei vaikų elgetavimo ir socialinės globos klausimai. Vienos problemos buvusios trumpalaikės, kitos – būdingos ir vėlesniems laikotarpiams, aktualios ir šiandieniniame pasaulyje. Socialinė politika tapo viena iš tų sričių, kuriai vyriausybė skyrė itin daug dėmesio. Pagrindinė to priežastis – po karo susidariusi prasta padėtis: sunaikintas ūkis, maisto trūkumas, grįžę tremtiniai, karo pabėgėliai ir belaisviai, kurie kėlė dideles problemas (Meškauskas, 2017). Į socialinių problemų sprendimą aktyviai įsitraukė ne tik valdžia, bet ir vietos gyventojai, kurie „jau tik pradėjus trauktis vokiečiams iš Lietuvos, valsčiuose tuoj ėmėsi organizuoti vietos miliciją tvarkai palaikyti, suorganizavo valsčių valdybas, net nelaukdami paraginimų iš viršaus“ (Čepėnas, 1992, p. 295). Valdžia taip pat ėmėsi konkrečių darbų esamoms problemoms spręsti. Socialinėms problemoms spręsti buvo įsteigta atskira Viešųjų darbų ir Maitinimo ministerija su

socialinės apsaugos, maitinimo ir darbo departamentais. 1919 m. ši ministerija buvo perorganizuota į dvi ministerijas: Darbo ir socialinės apsaugos bei Tiekimo ir maitinimo. Kaip teigia J. Pivorienė ir D. Mikalauskaitė (2005), prioritetinės sritys tuo metu buvo krašto apsauga ir ekonomika. Prioritetinėms sritims buvo skiriama daugiausia dėmesio, o ekonomika turėjo garantuoti socialinę gerovę. Tačiau didėjantis socialinis nestabilumas ir nelygybė nulėmė valdžios susitelkimą į socialinio saugumo klausimus.

Valstybės pertvarkymo užmojai labiausiai pasireiškė po nepriklausomybės atgavimo. Leidinyje „Naujoji Romuva“ intelektualai A. Maceina, K. Pakštas, J. Grinius ir kt. 1936 m. pateikė pertvarkymo projektą, kuriame išskyrė demokratinį ir autoritarinį Lietuvos tarpsnius, iš kurių demokratinis buvo laikomas neišlikusiu, todėl pertvarkymui siūloma remtis autoritarinėmis idėjomis. Manifeste iškeliami organinės valstybės sąvoka, apimanti svarbiausius politinius elementus – žmogus, tauta, valstybė. Natūraliai egzistuojantis ryšys tarp šių elementų paaiškinamas būtina jų sąveika. „Naujojoje Romuvoje“ (1936, p. 65) teigiama: „valstybė yra išraiška tautos teisės gyventi. Ji yra natūrali tautybės saugotoja: ji gina tautos teritoriją, globoja josios gyventojus, remia visą tautinę kultūrą. Tarp valstybės ir tautos turi būti natūralus atitikimas ir glaudus bendradarbiavimas.“ Piliečių sąmoningumas ir, žinoma, kiekvieno asmens laisvė, būtini stiprios valstybės egzistavimui, todėl šių principų pažeidimas tautai ir pačiai valstybei gali būti laikomas nulemiančiu minėtųjų elementų atsiskyrimą.

Nacionalinio saugumo prioritetai tarpukario Lietuvoje glaudžiai siejosi su tuometėmis socialinėmis, politinėmis, kultūrinėmis problemomis. Vis dar esant didelei politinei ir karinei įtampai Lietuvos valdžia daugiausia dėmesio skyrė kariniam ir ekonominiam saugumui, tam tikslui kuriant ir organizuojant karines veiklas, išteklius, siekiant turėti stabilią valiutą, kaip pagrindą politinei nepriklausomybei. Šios dvi sritys buvo labiausiai reikalaujančios finansinių išteklių, todėl lygiagrečiai iškilus ir kitoms – socialinėms, kultūrinėms – problemoms, teko imtis lėšų perskirstymo klausimo. Galimos išorinės grėsmės galėjo būti greitai nustelbtos šalies viduje kylančios įtampos dėl nedarbo, pabėgėlių ir karo belaisvių elgetavimo, skurdo, maisto trūkumo. Socialinės nelygybės klausimas buvo prioritetiškai įtrauktas į darbotvarkę ir jo prevencijai kuriamos atsakingos institucijos, pildoma teisinė bazė. Kultūrinio išlikimo grėsmė taip pat liko aktuali ir tarpukario metais, kadangi nepakako tik buvimo nepriklausoma šalimi. Siekiant išsaugoti lietuvių tautos identitetą nepažeidžiant kitų Lietuvoje likusių gyventi tautų etniškumo, sukurti kultūrinio paveldo įstatymai, kurie tapo pagrindu naujos karto pasaulėžiūros ir pilietiškumo ugdymui.

2.2 Lietuvos išeivijos politinės minties įvairovė

2.2.1 Valstybingumo idėjos

Lietuvoje tarpukario laikotarpiu visuomenė pajuto galimybę laisviau reikšti valstybingumo idėjas, tačiau išeivijoje kurti lietuviybės pagrindus ir konkretizuoti mintis, susijusias su tėvyne buvo kur kas sudėtingiau. Tai nulėmė ir ne itin didelis svetur pasitraukusių skaičius, ir neužtikrintas savęs, kaip išeivio ar tremtinio, supratimas. Kurį laiką asmenys, palikę Lietuvą, save vadino tremtiniais, tuo pagrįsdami priverstinį bėgimą svetur. Tačiau vėliau pripažintas sąmoningas pasirinkimas išvykti ir taip kuriama bendruomenė išeivijoje, o ne tremtyje. Politikai, kultūrininkai, menininkai, pasitraukę svetur, kėlė aktualius tautos, piliečio, valstybės ir nepriklausomybės klausimus bei kūrė sprendimus valstybingumui atkurti. Išeivijoje formuojama politinė mintis susidūrė su sunkumais kuriant ir atstatant valstybės pagrindus fiziškai esant svetur. V. Kavolis, A. Maceina, K. Pakštas aktualizavo asmens ir tautos ryšio išsaugojimą esant tautines vertybes naikinančioms jėgoms.

Išeivijoje esančioms kartoms kilo klausimas dėl pastangų išsaugoti lietuviybę. V. Bartusevičius (1971) pabrėžia netikrumą jaunimo tarpe. Jaunoji išeivijos karta svarsto, ar išvis bevarta stengtis palaikyti silpnėjančią lietuviybę emigracijoje, ir, jei taip, tai kodėl. Galvojant, jog lietuviybė išeivijoje pasmerkta išblėsimui ir jog bent kiek gausesniam perėjimui į Lietuvą nėra realių galimybių, kokia gi prasmė toliau leisti energiją reikalui, kuris vis tiek yra daugiau ar mažiau beviltiškas. Priešingai, nei daugelis kitų išeivijos autorių, pozityviai ir viltingai kūrusių laisvos Lietuvos ir grįžimo tėvynėn vizija, V. Bartusevičius išvelgia kiek kitokią situaciją išeivijos idėjose: „matomas lietuviybės silpnėjimas ir negalėjimas grįžti į Lietuvą veda prie išvados, jog nėra prasmės ir toliau stengtis išlikti lietuviu. Tai išdava emigracijos ideologijos, kuri tikino ir dar šiandien visus tikina, kad mūsų uždavinys yra išlikti lietuviams, kad galėtume į Lietuvą sugrįžti ir ją tenai atstatyti. Tai yra skatinimas į pasyvią ir nerealią laikyseną, nes niekas nežino, kada Lietuva bus laisva ir koks tas pasiruošimas turėtų būti. Todėl yra laikas galutinai atsisakyti šios nenaudingos laikysenos, nes reikia aiškiai matyti, kad jei kada ir bus ta galimybė, bus maža grįžtančiųjų.“ Klaidinga manyti, jog toks požiūris itin atsižadantis ir nepalankus Lietuvoje likusių atžvilgiu. Kadangi jaunesnioji išeivijos karta įpratusi prie esamos aplinkos, svarbiausia įsisamoninti, jog išeivijoje stengiasi išlikti lietuviams ne tam, kad būtų galima sugrįžti į Lietuvą, bet kad čia yra veikama jos labui.

Žvelgiant į vyresniosios išeivijos kartos gyvenimą svetur, pastebimas kartų skirtumas sugebant prisitaikyti išeivijoje. E. Motieka, M. Adomėnas, J. Danilauskas (2006) pažymi, kad egzilio metai

daugeliui pabėgėlių buvo pereinamieji adaptacijos svetimoje aplinkoje, besikeičiančių tiek gyvenimiškų, tiek kultūrinių nuostatų metai. Vykstant neišvengiamai kaitai naujoje kultūrinėje aplinkoje, pasikeitus istorinėms sąlygoms, lietuvių emigrantai buvo priversti iš naujo permąstyti savas nuostatas ir vertybes. Jie turėjo įprasminti savo buitį, todėl reikėjo naujų argumentų savo, kaip emigrantų, egzistencijai pagrįsti ir pateisinti. Vyresnioji pasitraukusiųjų iš Lietuvos karta, kurios visuomeniniame gyvenime ir toliau buvo ryškios nepriklausomos Lietuvos XX a. 3–4 dešimtmečių gyvenimo tendencijos, emigracijoje gyveno taip, lyg gyvenimas būtų senojo gyvenimo Lietuvoje tęsa – keisdami aplinką, kurdami lietuvišką pasaulį aplink save jie tarsi užsidarė savanoriškame lietuviškame gete, užsikonservavo tradicinėje lietuviškoje veikloje. Svetima gyvenamoji vieta, menkas vietinės kalbos mokėjimas, riboja vyresniosios kartos išėivio veikimą naujajame krašte ir mažai tepakeitė jo asmenybę, nes ši buvo galutinai susiformavusi jau anksčiau.

Išėivijos mąstytojų gretose kalbant apie Lietuvos tautos vieningumą, saugumą, tolimesnes lietuvių perspektyvas ir išsaugojimo idėjas vis dažniau kalbama ir apie nacionalizmo kryptis. Nacionalizmas ilgą laiką laikytas kaip visiškai įprastas reiškinys visuomenėje, kuris, anot S. Ylos (1955, p. 243), siekė būti vieningas, egzistuojantis vienoje erdvėje, kurią sudarė tauta ir valstybė. Bet koks kitos tautos įsikišimas ar atėjimas į Lietuvą laikomas netinkamu ir nesuderinamu reiškiniu, tam tikra prasme vertinamas ir kaip grėsmė valstybingumui. Tačiau vienodai nepalankus yra ir „tautininkiškasis“ nacionalizmas, besikuriantis šalies viduje. K. Vabalaitis (1955), remdamasis Lietuvos atgimimo sąjūdžio pavyzdžiu, apibrėžė tautinės visumos siekį, kuriam nesvarbios religinės ar politinės pažiūros bei jų skirtumai. V. Rastenis (1956) nacionalizmą vertina ne kaip perimtą reiškinį, o natūraliai tautoje esantį, apjungiantį tautą procesą. Su laiku akivaizdi nacionalizmo asimiliacija su įvairiomis liberalizmo, krikščioniškosios demokratijos, internacionalų mintimis.

Lietuvos valstybingumas, o tuo pačiu ir išėivijos politinė mintis labiau linko į vakarietiško mąstymo pusę, todėl Lietuva dažniausiai buvo įvardijama kaip Centrinės Europos šalis. Lietuviai išėivijoje turėjo kur kas palankesnes sąlygas netiesiogiai siekti ir skatinti tautos susitelkimą, kurti valstybės atkūrimo planus, idėjas. Tokias sąlygas sudarė valdžios ir valdymo priemonių nebuvimas, todėl viskas buvo kuriama remiantis moraline idėja. M. Krupavičius (1959), kalbėdamas apie lietuviškosios išėivijos ir Lietuvos santykį, nemažai kritikos skiria išėivijoje vaikus auginantiems lietuviams. Anot autoriaus, didelė nepagarba tautybei ir tėvynei yra materialinės asmeninės gerovės siekis, per kurį pamirštama kalba, tradicijos, istorija. Išėivijoje, kai buvo skatinama anglų kalba, M. Krupavičius ėmėsi iniciatyvos lietuvių kalba klausyti mišias, taip skatinti tikėjimą ne tik Dievu, bet ir tėvyne. Tautiečius vertino ne pagal jų užimamas pareigas, gaunamus atlygius, o pagal jų darbą ir aukas pavergtai Tėvynei.

Kaip teigiama 1949 m. Lietuvių Chartijoje, tremtiniai ir išeiviai neturi atsisakyti kalbos ir tradicijų, o jas puoselėti bet kokiomis sąlygomis, galbūt taip sukurdami didesnę poveikį turinčias tautiškumo savybes, kurių režimas neleido kurti pačioje Lietuvoje. Veikale „Tauta ir ištikimybė” J. Girmius (1961) akcentuoja, kad tauta yra aukščiau už valstybę. Autorius akcentuoja, kad tauta yra prigimtinė bendruomenė, iš kurios kyla dorovinės normos. Būtent todėl vyravo mintis, kad valstybės turi tarnauti tautai ir jos labui. Nacionalinio saugumo aspektu toks mąstymas būtų apibrėžiamas kaip teisinių nuostatų kūrimas – valstybė turi pasirūpinti piliečių moraliniais ir doroviniais ryšiais, garantuoti jų saugumą, išsaugojimą esant grėsmėms.

Kiek kitaip teigia V. Rastenis (1956), nurodydamas, jog tauta negali būti aukščiau žmogaus. Anot jo, visos politinės partijos remiasi stipriais nacionalistiniais pagrindais, todėl yra labai menka riba iki šovinizmo, kuris svetimas lietuvių tautai. Tačiau autorius akcentuoja, kad „visuotinės idėjos” negali būti iškeliamos aukščiau tautiečių interesų. Šiuos apmąstymus galima sieti su tautinio identiteto išsaugojimo idėja, kuri nacionalinio saugumo aspektu išlieka aktuali visais laikais. Tai nurodo, jog kurios nors tarptautinio pobūdžio idėjų sistemos iškėlimas aukščiau tautinių siekių veda prie tautos gerovės paaukojimo kitiems tikslams.

Nepaisant to, kad išeivijoje kurtos politinės valstybinės vizijos buvo teoriškai stiprios, praktinė politinė aplinka nesuteikė galimybių šių teorijų įgyvendinti. Didžiausias išeivijoje rašiusių intelektualų įdirbis matomas lietuviškumo ir tautinio mąstymo išsaugojime, lietuvių piliečius įprasminant kaip politinės ir tautinės bendruomenės dalį. Nebuvo pamirštas ir Lietuvos klausimas tarptautiniu mastu, kuris galėtų būti keliamas išeivijoje esančių tautiečių, kuriant tam tikras organizacijas. Iš Lietuvos pasitraukus pakankamai nedidelei daliai visuomenės, politinė mintis vystėsi palyginti sudėtingomis sąlygomis. Tačiau pirmaisiais pokario metais, maždaug iki 1949 m. gana aktyviai susikūrė kultūrinės ir bendruomeninės grupės, kuriose sklido valstybingumo idėjos. Gana aktyviai reišėsi rezistencinės organizacijos, politikos atstovai stengėsi neatsilikti nuo vadinamųjų „kultūrininkų”, todėl buvo atgaivintos tradicinės politinės partijos ir jų mintys. Savaiame suprantama, išeivijoje kilo klausimų, kas yra tauta, ką reiškia būti lietuviu užsienyje, kur ir kas yra tėvynė. Tautiškumo problema buvo siejama ir su pasitraukimo iš Lietuvos pasiteisinimu, todėl išeivijoje autoriai stengėsi nagrinėti, aiškintis, kaip reikia vykdyti Lietuvos piliečio pareigas nesant tėvynėje.

2.2.2 Valstybės ir asmens ryšys krikščioniškojoje politinėje mintyje

Lietuvoje XIX a. Bažnyčios vaidmuo vien istorine prasme buvo bene svarbiausias tarp visų tuo metu egzistavusių visuomeninių institucijų. Krikščioniškoji politinė mintis buvo plėtojama ir nepriklausomybės laikotarpiu, todėl ši srovė turi pakankamai aiškius ir apčiuopiamus bruožus. Nors ir laikoma nusistovėjusia ir nekintančia politine mintimi, krikščioniškosios idėjos apie valstybės ir asmens ryšį sėkmingai prisitaikė prie palaipsniui modernėjančios Europos.

Išivijoje valstiečiai liaudininkai savo spaudoje dažnai pabrėždavo, jog atstovauja vidurio politinei-ideologinei linijai. 1953 m. išivijoje pradėtas leisti žurnalas „Sėja“ (po antrašte buvo parašyta: „Tautinės, demokratinės minties mėnesinis lietuvių laikraštis“), kuriame bendradarbiavo dauguma išivijoje atsidūrusių valstiečių liaudininkų, nuo pirmo numerio pabrėžė savo atstovaujamą vidurio kelią. Toliau nurodyta, jog „vidurinioji srovė buvo, yra ir bus tik demokratinė. Demokratizmo principas, kaip labai ryški gija, tęsiasi per visą jau daugiau kaip 60 metų turinčios srovės veiklos istoriją“ (1953).

M. Krupavičius (1948, p. 31-32) nagrinėdamas krikščioniškosios demokratijos sąvoką teigia, kad „politinė krikščioniškoji demokratija, arba Lietuvos krikščionių demokratų partija (LKDP), yra tokia politinio pobūdžio organizacija, kuri politinėmis priemonėmis realizuoja socialinės krikščioniškosios demokratijos siekimus ir uždavinius.“ Galima teigti, kad pagrindinis LKDP tikslas apima tokią valstybės santvarką, kurioje visiems darbo žmonėms, nukentėjusiems nuo kapitalizmo, būtų užtikrintos geresnės sąlygos. Tačiau LKDP politiniai uždaviniai nėra tikslas, bet tik priemonė tikslui siekti. Valstybės formą, kaip ir kitas politines priemones, krikščioniškoji demokratija daro priklausomas nuo savo socialinių-ekonominių siekimų. Jei krikščioniškoji demokratija kovoja už visuotinį balsavimą, už decentralizaciją, už tą ar kitą valdžios formą, tai tik dėlto, kad mato tame tinkamas ir būtinas priemones pasiekti savo tikslui – žmonių gerovei.

Svarstymai apie valstybės pagrindus vienijo politines idėjas JAV išleistame lietuvių išivijos autorių žurnale „Į laisvę“ (1958). Atsiradusi pilnutinės demokratijos sąvoka apėmė krikščioniškosios politinės minties išivijoje, tarpukario ir nacių okupacijos metais vyravusias politines idėjas. Straipsnyje „Tauta tarp tautų“ (1955) rašyta apie būsimus glaudžius išsivadavusios Lietuvos valstybinius ryšius su kitomis šalimis. Iš principo vieningai pareikšta, jog vieniša tautinė valstybė nebūsimanti pajėgi tenkinti savo gyventojų reikalų, nedaug sugebėjimanti pagelbėti sau ūkiškai ir politiškai, būsimanti bejėgė pati apsisaugoti. Natūralia tarpvalstybine organizacija laisvajai Lietuvai laikyta pirmiausia Jungtinės Baltijos valstybės.

Kaip pažymima leidinyje „Į reformuotą demokratiją“ (1958, p. 55), lietuvių tautai būtinas visuotinumasis iškeliant kultūros laimėjimus ir juos garsinant užsienyje, taip stiprinant ne tik politinius santykius, bet ir tautinės kultūros kilimą. Kalbant apie politikos sritį, nepakankami asmens santykiai su valdžia, todėl užsimenama ir apie socialinės demokratijos – asmens pirmenybės principo įgyvendinimą ūkyje. Akivaizdus socialinio saugumo siekis išlaikant lygybę valstybės tarnautojų ir samdomų darbuotojų atlyginimų atžvilgiu.

A. Jankauskas (2010) interviu apie S. Šalkauskio, kūrėjo ir pildžiusio pilnutinės demokratijos sąvoką, politinės filosofijos palikimą akcentuoja minimą asmens, o ne valstybės pirmumą. Pirmenybė valstybei reiškia totalizmą, kuris tarpukariu įsitvirtino daugelyje šalių. Šitais svarstymais buvo kuriama demokratija su realiu turiniu. Ir tas realus turinys plaukė iš pamatinio asmens pirmenybės principo visose gyvenimo srityse. Išlaikant asmens pirmenybę, tačiau tuo pačiu nepamirštant ir tautiškumo, lietuvių išsaugojimo ir plėtojimo aspektų krikščioniškosios politinės minties kryptis įgavo visuotines pasaulėžiūras apimančių bruožų.

Tautos ir tautiškumo išlikimo klausimas Lietuvoje esant sovietinei okupacijai daugumos išeivijos autorių vertinamas ne itin palankiai, tačiau pritardamas S. Šalkauskio mintims, A. Maceina, pabrėžia lietuvių kaip tautos vieningumą ir identiteto išsaugojimą. Esant suvaržytoms asmens, tuo pačiu ir šalies laisvėms ir teisėms, anot autoriaus, aktualiausia lieka išlikimo dilema, kurioje dažnai pamirštamas ne tik kitos tautos dominavimo faktas, bet ir kitokios – šiuo atveju komunizmo - ideologijos atsiradimas šalyje (1971, p. 19). Šalies ir tautos išlikimas neturi būti sprendžiamas tik siekiant išlikti lietuvių tauta. Svetimos ideologijos atėjimas daugumai visuomenės narių tuo metu nekėlė rūpesčio, kadangi visas dėmesys buvo skiriamas išlikimui lietuvių tarp plačios rusų tautos. A. Maceina akcentuoja neapdairumą siekiant kovoti ne su komunizmu, o su rusų tauta, todėl, priešingai nei daugumos išeivijos autorių pamirštas politinių ideologijų skirtumas, A. Maceinos yra iškeliamas sudėtingiausias saugumo ir valstybingumo klausimas.

Taip pat valstybingumas buvo siejamas su religiniais nuostatais. A. Maceina (1971) pabrėžia tautos kultūros įtaką asmens dvasiniam gyvenimui. Autorius kiek kritiškai žvelgia į išeivijos padėtį: palikusiems tėvynę nutrūksta ryšys su tauta ir istorija, todėl žmonės atsiranda „šalia tautos ir jos istorijos“. Galime įžvelgti, kad tautinio identiteto ir jo išsaugojimo klausimas yra dvejobas, kadangi vienu autorių teigimu jis galimas tik esant tėvynėje, kitų – galimas ir užsienyje vykdant piliečių pareigas.

K. Pakšto mintys labiau susijusios su ateities Lietuva. 1950 m. „Aiduose“ jis paskelbė ciklą straipsnių bendru pavadinimu „Keletas samprotavimų apie Lietuvos ribas“, kuriuose apibūdino Lietuvos gyventojų skaičiaus ir ploto dinamiką istorijos tėkmėje, įvertino užsienio mokslo akimis jos teritoriją ir kitas problemas. Turėdamas omenyje daug tuomet tarpusavyje neišspręstų Europos šalių teritorinių

problemų, jis kvietė Vidurio Europos šalių valdžias jau tremtyje sudaryti tarpusavio teismą egzistuojantiems sienų ginčams spręsti ir iš anksto viešai deklaruoti atsisakymą panaudoti jėgą, sprendžiant teritorinius konfliktus. Autoriaus teigimu, turėtų būti atkurtas ikikarinės Lietuvos suverenumas, akivaizdi būtinybė kelti klausimus dėl būsimąjo režimo. Pagrindinis klausimas išsivijoje buvo siejamas su politinių institucijų kūrimu naujoje valstybėje, todėl vieningai buvo nuspręsta tik dėl vieno – demokratijos – klausimo.

J. Girnius, priklausęs ateitininkams, artimiems krikščioniškajai srovei, pakeitė pakankamai nusistovėjusį požiūrį į krikščionybės ir valstybės sąsają. Knygoje „Idealas ir laikas. Žvilgsnis į dabarties ateitininkiją ir lietuviškąją išsiviją“ J. Girnius (1965, p. 6) teigia, kad „anksčiau buvo katalikuose daugiau ar mažiau įprasta smerkti modernųjį pasaulį, tik iš šalies kataloguojant jo klystkeliuos. Dabar ryžtamės kiek galėdami suprasti modernųjį pasaulį ir patys stengiamės įsijungti į gyvenamojo laiko rūpesčius. Atvirojoj Bažnyčioj savaime kitaip pažvelgiama ir į pasauliečius. Ligi šiol jie buvo įpareigoti tik klausyti be teisės pasisakyti.“ Modernėjantis pasaulis, autoriaus nuomone, krikščionybei turėtų būti ne iššūkis, o natūraliai suprantamas procesas, todėl ilgą laiką „užsidariusi“ Bažnyčia turi plačias galimybes prisitaikyti ir prie esamų tikinčiųjų, ir netgi prie ateistinių pažiūrų žmonių. Akcentuodamas krikščionių demokratų gebėjimą integraliai elgtis modernėjančiame pasaulyje, autorius taip pat nemažai kritikos skiria ir pernelyg išaukštintos religijos užgožtam neatidumui galimoms grėsmėms. Kalbant apie būtiną laisvę ne tik šalims, bet ir asmenims, J. Girnius (1965, p. 10) teigia: „įsibauginę karo, daugelis neberegį, kad taikai visų pirma gresia ne pats ginklų išstobulėjimas, o komunizmas, kuris viena ranka vykdo užmojų pavergti visą pasaulį, o antra ranka organizuoja "taikos sąjūdžius" migdyti tiems, kurie dar laisve džiaugiasi. Liūliuojamas tariama taika ir jos vardan negirdima pavergtųjų tautų laisvės šauksmo, bet iš tiesų taikos nėra, nes negali jos būti be laisvės.“ Akivaizdus pastovumas krikščioniškajame politiniame mąstyme įgauna stipresnę integralumo bruožą, akcentuojant neišvengiamą visuomenės, tautos ir valstybių modernėjimą.

Visuomenės nariai, ypač kiekvienas asmuo atskirai, turi atitikti pilnutinio asmens idealą, kurį galima pasiekti kasdienybėje. Krikščioniškoji demokratija ir jos šalininkai tokio idealo kūrimuisi ir tobulėjimui įvardija būtiną tautą, kurioje asmens identitetas yra saugiausias ir turintis visas galimybes siekti aukštesnės dvasinės savimonės. Valstybė, kaip dirbtinis darinys, reikalinga tik individo materialinei gerovei užtikrinti, todėl jos išaukštinimas pažeidžia asmens orumą ir tautos interesus, todėl ribos valstybei apibrėžtos galimybėmis veikti taip, kad neišterpti į asmens integralumą.

2.2.3 Asmens saugumas liberalų politinėje mintyje

Iki Nepriklausomybės atgavimo liberalioji politinė mintis reiškėsi išeivijos autorių ir mąstytojų idėjose, kurioms nesvetimas ieškojimas ir bandymas apjungti lietuvių tautos liberaliąsias tradicijas, apibūdinti galimas politines praktikas. Įvykusi intelekto emigracija įsiliejo į Vakarietiškos pasaulėžiūros, permainų ir kritikos erdvę, kas savaime skatino ir Lietuvoje likusius liberalizmo šalininkus labiau atsigręžti į moralines vertybes, siejamas su tautos, tuo pačiu ir valstybės išlikimu.

Tarp vilties nepraradusiųjų vis plačiau suvokta, kad mūsų tautos ateitis sprendžiama pačioje Lietuvoje. Taip nurodo ir P. Zundė (1965, p. 270), kad „nei amerikietis, nei britas, nei kuris kitas vakarietis neis jos vaduoti, neišvaduosime jos ir mes (išeivija).” Tik pati savaimingai istorijos būvyje susiformavusi lietuvių tauta, o ne kokios politikų, teisininkų ar publicistų suburta abstrakcija ar fikcija, turinti valstybės kūrimo galią, galinti atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę.

Asmens, kaip individo, pasirinkimai ir galimybės prisidėti prie šalies vystymosi laikomi vieni svarbiausių pagrindų, laikančių tautos, tuo pačiu ir valstybės kaip politinio darinio suverenumą. Akivaizdus amerikietiškosios liberaliosios minties poveikis išeivijos autorių tekstuose labiau išvelgiamas analizuojant asmens, o ne struktūrines valstybės problemas, tačiau saugumo klausimas labiau išlieka individo lygmenyje.

Kalbėdamas apie liberalizmo dvasią, V. Kavolis (1993, p. 58) tvirtino, jog ji pasireiškia žmonėse, kurie savo aplinkoje bando pakeisti labiau į suvaržymą linkusias ideologijas: „mes spontaniškai jaučiame, kad liberalu negalima laikyti to, kuris, save liberalu tituluodamas, kovoja už diskusijų laisvės suvaržymą, padėdamas sukurti visuomenėje atmosferą, kurioje baugu turėti nekonformistinę nuomonę. Liberaliu žmogumi laikome tą, kuris, nepaisant, kokios jo ideologinės pažiūros ir politinis blokas, kovoja už suvaržymų mažinimą savo gyvenamoje aplinkoje ir pasaulyje apskritai. Šia prasme, be abejo, liberalesni yra Jonas XXIII ir Paulius VI, kurie stengėsi mažinti savo institucijoje egzistuojančius varžtus negu tie, kurie, mėgindami būti laisvės kovos popiežiais, tepasidaro antikomunizmo politrukais” . V. Kavolio liberalizmo esmė, pasak L. Donskio (2006, p. 39), yra siejama su tikėjimu individualiu protu ir sąžine ir tolerancija aplinkai.

Kaip žinoma, nepakanka vien teorinės idėjos siekiant papildyti ir kurti tam tikrus politinius sprendimus, todėl lietuviškasis liberalizmas palaipsniui tapo įgyvendinamas ne tik intelektualine prasme, bet ir organizacine. Liberalių politinių struktūrų atsiradimui didelę įtaką padarė 1957 m. susikūrusi Santaros-Šviesos federacija, siekianti išsaugoti lietuvių išeivijoje. E. Aleksandravičius (2012) išskiria ir santarietiškojo liberalizmo kritiką: stiprus atstovavimas amerikietiškam kairiajam liberalizmui.

Vertinant tai, kad Lietuva posovietiniame etape dar turėjo nemažai sovietinių nomenklatūrinių bruožų, liberalizmas ilgą laiką buvo vertinamas prieštarigai.

Aiškiausiai liberalią valstybės koncepciją išplėtojo A. Gureckas (1959, p. 116) straipsnyje „Liberalizmas ir tautinės valstybės idėja“, straipsnių rinkinyje „Lietuviškasis liberalizmas“. Autorius apibrėžia, kad „liberalizmas yra humanistinė ideologija, kuri apima iš nelygstamos žmogaus vertės premisos išvestas etines ir socialines idėjas. Jis nėra filosofinė sistema, nes liberalizmas nesiima spręsti būties, pažinimo ir visos eilės kitų, filosofijai esminių, klausimų. Tačiau tikėjimas nelygstama žmogaus verte nėra savaime suprantama tiesa ir todėl yra reikalingas filosofinio pagrindo.“ Buvo pripažįstamos individo teisės laisvai plėtoti savo verslą bei turėti savo nuosavybę. Liberalai aiškiai suvokė valstybės kaip specifinės institucijos savarankiškumą.

Liberalizmo aukštinamą prigimtinę asmens laisvę A. J. Greimas (2008; p. 109), priešingai nei J. Lock'as ir J. S Mill'as, įvardija kaip „anomaliją“. Anot autoriaus: „laisvės nėra nei žmogaus prigimtyje, nei pasaulyje. Ji nėra natūralus žmogaus gyvenimo būdas, o išimtis.“ A. J. Greimas laisvės apribojimų nesistengia pateisinti įvairiais politiniais sprendimais, o laiko natūraliais procesais. Todėl ir absoliučios laisvės suvokimas galimas tik aiškinant asmenį kaip idealą, o humanizmas konkrečiame istoriniame kontekste tampa atsvara laisvės terminui.

Istorikas V. Trumpa (1959; p. 167) išskiria kelis sunkumus, kurie nulėmė sudėtingesnę liberaliosios politinės minties nagrinėjimą Lietuvoje. Pirmiausia, keblumų kelia mažai nagrinėta liberalioji politinė mintis, kuri buvo akcentuojama XIX a. pradžioje Lietuvoje atsirandant naujoms idėjoms iš vakarų. Taip pat akivaizdus politinės minties skurdumas, kliudęs liberalų politinės minties labiau apčiuopiamoms apraiškoms. Ir galiausiai šiuos trūkumus įrodo bendros liberalizmo sąvokos neišbaigtumas, kuris būdingas ne tik Lietuvoje. Įvardinus esmines kliūtis Lietuvoje egzistavusiai liberaliosios politinės minties analizei, V. Trumpa (1959, p. 168) visgi pozityviai pabrėžia, kad „liberalinės partijos nebuvimas nereiškia, kad Lietuvoje nebuvo karštų kovotojų dėl liberalinės minties ir tos minties gynėjų. Jiems maža terūpėjo teoriniai laisvės pagrindai, bet jie labai gerai suprato ir dar geriau atjautė, koki varžtai (politiniai, ekonominiai, idėjiniai) slėgė tam tikru momentu žmogų ir buvo pasiryžę jam padėti. Toki laisvės kovotojai galėjo ir mokėjo aukotis dėl savo luomo, savo tautos laisvės“. Panaikinus baudžiąvą ir pradėdant imtis valstybės pagrindų kūrimo neišvengiamas demokratizacijos procesas, kuris ir gali būti laikomas lietuviškojo liberalizmo pradžia.

Pamatinius liberalų principus išskyrė V. Kavolis (2008; p. 129), aiškindamas asmens, turinčio autonominę galią, sprendimus ir įsipareigojimus. Teigdamas, kad „niekas kitas neskiria žmogaus nuo gyvulio, kaip tik laisvė, glūdinti kiekviename žmogaus veiksme“, V. Kavolis pabrėžia viena pagrindinių

liberaliosios politinės minties aukštinamą vertybę – asmens atsakomybę už savo poelgius. Todėl asmuo, turintis jam duotą laisvę rinktis, spręsti, atsisakyti kuria savaime neįgaunamą aplinką – kultūrą, tradicijas.

Liberalioji politinė mintis bendrąja prasme prilygintina vakarietiška mąstysenai, tačiau esant sudėtingoms politinėms situacijoms Lietuvoje bei lietuvių išeivijos kontekste liberalizmas nebuvo vienas ir geriausias politikos kūrimo būdas. Nors liberalizmas „išlaisvino“ asmens sampratą iš piliečio, įsipareigojusio valstybei ir tautai vaidmens, plačiai eskaluojamos žmogaus laisvės ir teisės susilaukė ir nemažai kritikos. Iškeliamos liberaliosios vertybės labiau apsiribojo individu ir nuošaliau paliko bendruomenės tarpines socialines struktūras, o tuo pačiu ir tradicijas. Lietuviškasis liberalizmas nemažai kritikos skyrė išeivijai, kuri tautiškumą ir valstybingumą kėlė aukščiau kitų vertybių, pamiršdama ir kitas egzistuojančias struktūras, galimybes. Laisva mintis, idėja, platesnė pasaulėžiūra neretai buvo užgožiama masinio entuziazmo, todėl liberalioji politinė mintis palyginti įtemptai laikėsi veikiama kitų ideologijų.

III. LIETUVOS NACIONALINIO SAUGUMO PRIORITETŲ FORMAVIMAS XX a. pab. - XXI a.

3.1 Politinė mintis Lietuvos valstybingumui gimstant

Komunistinės utopijos realizacija Lietuvoje apėmė absoliučiai visas piliečių gyvenimo sferas, kurios turėjo išlikti su tarybiniais marksistiniais – leninistiniais bruožais bei būti perduodamos kitoms kartoms. Šia prasme sovietinė politinė mintis gali būti laikoma kaip itin konservatyvi, kadangi nuosekliai skiepijo tarybinės politikos privalumus. Be egzistuojančios tvirtos propagandos, Lietuvos politikai, ypač „kairieji“, nepaliko patriotizmo klausimo nuošalyje, tačiau keldami lietuvių tautos patriotinius jausmus ir siekius intensyviai laikėsi komunistinių principų.

K. Navickas (1975; p. 35) teigia, jog „drauge su Tarybų valstybės susikūrimu atsirado ir naujas, aukščiausias patriotizmo tipas – socialistinis, tarybinis patriotizmas. Tokio patriotizmo pagrindas, jo šaltinis yra socialistinė tėvynė – tikroji darbininkų klasės, visų šalies darbo žmonių tėvynė.“ Klaidingas manymas, jog LTSR nebuvo skatinamas patriotizmas – priešingai – jis buvo keliamas kaip svarbus socialistinės valstybės egzistavimo principas. Tačiau jis nebuvo siejamas su nacionaline, tautine laisve ir nepriklausomybe.

Vėlyvasis sovietmetis, po Gorbačiovo atėjimo į valdžią 1985 m. išskyrė politinės minties pasyviąją pusę, išlaikant formalius reagavimus į politines sovietines iniciatyvas. Tačiau, kaip nurodo J. Dementavičius (2015), laikotarpis po Sąjūdžio susikūrimo tapo visuomenės suaktyvėjimo ir institucinio pokyčio – Lietuvos nepriklausomybės – prielaida. Nors politinės minties reiškimas buvo stipriai paveiktas sovietinio režimo suvaržymų, pradėta kalbėti garsiau apie suverenumą, tautinio atgimimo idėjas, tačiau nuoseklus politinio mąstymo buvo siekiama dar ilgai ir po 1990 m. Nepriklausomybės atgavimo.

Palapsniui kintant politinei situacijai tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje, kalbos apie šalies saugumą pirmiausia rėmėsi esminiu – suverenumu – siekiu. Liaudininkų plėtota valstybės koncepcija nulėmė legalistinės tradicijos atsiradimą, kuris teisiškai pagrindžia nepriklausomybės siekį. Tai apibrėžia Z. Namavičius (1989, p. 22): „valstybė yra teritorinė politinės valdžios organizacija, kaip politinei organizacijai būdingas suverenitetas. Valstybės suverenitetas yra tai, kad valstybė sprendžia ir tvarko savo reikalus savarankiškai ir nepriklausomai nuo jokios kitos valdžios.“ Prieštaraujant bendriems utopiniams leninistiniams principams, tačiau įstatymiškai siekiant nepažeisti esamos politinės santvarkos, sovietinis legalizmas neneigė valstybės kaip juridinės tikrovės.

Išskirtinai sovietinės politinės minties ir tarybinės politikos procese pasižymi Lietuvos komunistų partijos (LKP) ir Sąjūdžio valstybės suverenumo sampratos. Kaip žinoma, 1988 m. steigiamasis Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (LPS) suvažiavimas nebuvo lemiamas išskiriant vėliau įvardijamas V. Landsbergio ir A. Brazausko Lietuvos. LPS buvo vertinamas kaip sovietinės valdžios vykdomos pertvarkos dalis, įvardijama įstatuose kaip „savaveiksmis nepriklausomas judėjimas visuomenės atsinaujimui vykdyti, socialinei pažangai spartinti. Sąjūdis yra socialistinis persitvarkymo garantas.” (1990, p. 203). Tačiau dėl institucinių skirtumų (LKP subordinuota partijos pirmininkui, LPS – renkamas), išryškėjo esminiai nesutarimai. Politijos įprasminimas LKP atžvilgiu buvo siejams su respublika, atitinkančia administracinę sąvoką bei organizacinį vienetą. A. Brazausko (1988) teigimu, valstybingumo buvo siekiama sąjunginės sutarties pagrindu. Šia prasme valstybė suprantama buvo kaip atskiras administracinius reikalavimus atitinkantis vienetas. Nors V. Landsbergis taip pat dažnai vartojo formalią respublikos sąvoką, esminė jos dalis buvo nepriklausomybė. Aukščiausiosios tarybos rinkimų programoje remiantis legalistine tradicija atvirai teigta: „laisva valstybė yra tokia valstybė, kurios gyvenimas yra tvarkomas remiantis piliečių įstatymais” (1990, p. 6-7). Tokia politinio mastymo tendencija tapo pagrindine gaire valstybės atkūrimui.

Sovietinė politinė mintis atkartojė SSRS koncepcijas, todėl tariamoji lietuviškoji politinė mintis negali būti įvardijama kaip unikali ir savita politinė mąstysena. Tačiau nereiktų pamiršti ir kairiosios politinės minties akcentuojamą antivalstybinę sampratą ilgainiui tapusia dominuojančia ir privaloma. Savaiame kilęs siekis legitimizuoti sovietinę valstybę sudarė sąlygas pasipriešinti komunistinei teorijai.

Po 1990 m. nepriklausomybės atkūrimo prasidėjęs naujas valstybės kūrimo etapas buvo palyginti neaiškus, kadangi nebuvo sudėliota tikslesnė reikiamų institucijų, sistemų, siekių ateities vizija. Spontaniškai buvo pertvarkomi seni instituciniai subjektai bei steigiami nauji, tačiau tik vėliau nuspręsta kurti tvirtesnį įstatymais reglamentutą teisinį pagrindą nacionalinio saugumo sistemai įtvirtinti.

Prie pirmosios liberalų partijos – Liberalų sąjungos – prisijungęs filosofas A. Šliogeris pagrindė lietuviškojo liberalizmo filosofinio pamato tvirtumą. Autorius nepalaiko bolševikinio patriotizmo, kuris pagrįstas tik kalbėjimu apie tėvynę. Meilė gimtinei reiškėsi per santykį su konkrečiomis vietomis, daiktais ir unikaliomis patirtimis. Šia prasme jo filosofijai labai svarbus individas ir jo laisvė mąstyti, kuri atsirandanti iš vakarietiškojo liberalizmo pagrindų. Visgi, žvelgiant į valstybės ir individo saugumo situaciją, A. Šliogeris (2015) interviu teigė: „valstybės sąvoka jau ir dabar yra gana butaforinė - valstybės ES viduje šiandien jau tėra sąlyginiai vienetai su bendrais siekiais, bendra valiuta, bendra politika, bendromis sienomis, bendra gynybos sistema, valdžios aparatu ir su iki beprotybės intensyvia komunikacija.” Akivaizdu, kad liberalizmo bruožai nėra vienareikšmiškai naudingi, ypač valstybei,

kuriančiai savo politines, ekonomines, socialines bei kultūrinės istorijas. Galimas tautų bei valstybių susiliejimas, bendros laisvės ir atsakomybės siekis, gali vesti ir tautinio identiteto išnykimo link.

Būtent prieškarinio Lietuvos valstybės tęstinumas tapo pagrindu 1990 m. kovo 11-ąją atkurti nepriklausomybę. Pirmiausia reikėjo atsiriboti nuo Lietuvos TSR ir išrinktąją Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą atriboti nuo ankstesnių Lietuvos TSR Aukščiausiųjų Tarybų. Be abejo, 1990 m. vasario 24 d. išrinkta Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba savo esme buvo visiškai kitokia negu ankstesnės Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos. Tai buvo tikra tautos atstovybė, išrinkta demokratinuose ir laisvuose rinkimuose. B. Genzelis (2005) apžvelgdamas atkuriamos Lietuvos Respublikos procesus, įvardija pirmąsias kilusias grėsmes kilusias dėl įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios susitapatavimo. Po 1992 m. gegužės 23 d. referendumo nepritarus autoritariniam valdymui suskilo Lietuvos Aukščiausioji Taryba, todėl tokia padėtis, dar tuo metu šalyje esant svetimos valstybės kariuomenei, kėlė grėsmę valdžiai netekti teisinio pagrindo. Tik po LR Konstitucijos priėmimo Lietuvoje galutinai įsitvirtino demokratinis režimas, užtikrintas normaliai funkcionuojantis demokratiškas valstybių gretose Lietuvos įsitraukimas.

3.2 Saugumo prioritetų kaita

1988 m. birželį Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (LTSR) susirinkusi Sąjūdžio iniciatyvinė grupė ir vėliau prie jos prisijungę kiti politikos bei kultūros veikėjai per stebėtinai trumpą laiką tapo respublikos politiniu branduoliu. Būtent šių žmonių gretose ir subrendo pagrindinės ateityje nepriklausomos Lietuvos politinės vizijos. Viena pagrindinių vizijų buvo grįžimas į Europą. Kaip nurodė G. Kirkilas (2014), tas grįžimas siejamas su integracijos į euroatlantines kolektyvines organizacijas. Tačiau viešai apie galimas integracijas nebuvo kalbama, nes tai būtų sukėlę bereikalingą įtampą tuometiniame politiniame 1989 m. kontekste. Pokomunistinis laikotarpis yra mažiausiai išanalizuotas, tačiau atvėręs perspektyvas naujam politikos, o tuo pačiu ir nacionalinio saugumo, aiškinimui.

Pirmiausia Lietuvos nacionalinio saugumo prioritetu buvo laikoma neutraliteto idėja. V. Čepaitis (2008) nurodo, jog ši idėja buvo deklaruojama daugelyje Sąjūdžio formaliųjų dokumentų. Taip pat apie neutralitetą kalbėti viešai skatino siekis išvesti TSRS kariuomenę iš Lietuvos teritorijos bei išlaikyti racionalią poziciją dar esant TSRS Lietuvoje. Taigi pirmaisiais metais po 1990 m. kovo 11 d. pagrindiniai nacionalinio saugumo prioritetai buvo kariniai – siekis išvesti vis dar likusią rusų kariuomenę bei siekis tarptautinio saugumo – įstojimo į NATO. 1992 m. rugsėjo 8 d. buvo galutinai suderintas Rusijos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos tvarkaraštis, kuriuo remiantis Maskva iki 1993 m. rugpjūčio

31 d. privalėjo išvesti visas ginkluotąsias pajėgas. Taip ir buvo padaryta – 1993 m. rugpjūčio 31 d., laikantis nustatytų terminų, paskutinis Rusijos kariuomenės ešelonas kirto Lietuvos sieną. Po to nebeliko kliūčių oficialiai paskelbti apie Lietuvos narystės NATO siekį.

1996 m. priimtas Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas laikomas pagrindiniu pamatu visai Lietuvos nacionalinio saugumo sistemai, tuo pačiu vertinant šalies laimėjimus ir nesėkmes saugumo srityje. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme pabrėžiama: „stiprinti nacionalinį saugumą yra aukščiausias Lietuvos vidaus ir užsienio politikos tikslas” (Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas //Valstybės žinios. 1997, Nr. 2.). Lietuvoje šio tikslo įgyvendinimo procesą apsukina pačios nacionalinio saugumo sąvokos neapibrėžtumas, todėl šiuo atveju tenka sutikti su B. Buzzano (1997, p. 108) teiginiu, jog „dėl egzistuojančių skirtumų tarp valstybių vargu ar galima tikėtis, kad nacionalinio saugumo sąvokoje slypėtų bent kokia vieningo ir universalus apibrėžimo galimybė. Specifinė reikšmė bus beveik tokia pat skirtinga, kaip ir atskirų valstybių kurioms ji taikoma.”

Kartu su nepriklausomybės atkūrimu, prasidėjo ir gyventojų emigraciją, kuri turėjo nuvesti geresnės ateities link. Pirmieji emigrantai buvo potencialus Lietuvos kontrolitas. Kontrolitas, jei būtų likęs Lietuvoje, būtų tapęs nuskriaustųjų ir nepatenkintųjų lyderiais, kas sukeltų grėsmes politiniam Lietuvos stabilumui. Migracijos mastai ypač išaugo 2004 m. Lietuvai tapus Europos Sąjungos (ES) nare, kadangi gyventojams atsivėrė galimybės pasirinkti gyvenamąją ir darbo vietą ne tik gimtojoje valstybėje, bet ir kitose ES šalyse narėse (Damulienė, 2013). Vienu iš ekonominio saugumo tikslų buvo siekis sumažinti atotrūkį tarp įvairių visuomenės klasių, nedarbo riziką.

Po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių JAV ir prioritetų pasikeitimo, Lietuvoje iškeltas ir terorizmo klausimas. Nacionalinio saugumo prioritetus pakoregavo ir lėktuvo katastrofa Lenkijoje, kai žuvo nemažai šios šalies vadovų, kas nulėmė ir pakitusius Lenkijos ir Rusijos santykius. Lietuvai taip pat teko peržiūrėti užsienio politikos ir tarptautinio saugumo prioritetus. D. Jakniūnaitė (2015) akcentuoja, kad po įstojimo į ES, Lietuvos ir Rusijos santykiai prastėjo. 2004 ir 2005 m. pradėjo ryškėti Rusijos užsienio politika, kuria vis akivaizdžiau siekta daryti politinę įtaką regione per ekonomiką, energetiką. Lietuvos santykius su Rusija apibūdino du pagrindiniai dalykai. Pirmiausia, nesutarimai energetikos srityje, kas nulėmė Lietuvos energetinio saugumo ir savarankiškumo klausimo prioritetizavimą. Nors ir seniau buvo matoma, kad Rusija energetinius išteklius naudoja kaip politinio poveikio priemonę, ši situacija itin sustiprėjo praėjus keliems metams po Lietuvos įstojimo į ES. Antras, kiek sunkiau sprendžiamas klausimas – nesutarimai dėl istorijos. Rusijos jautrumas istoriniams įvykiams, karo ir pokario pasekmių priskyrimas pasikeitė į didėjančią įtampą kibernetinėje erdvėje. Pradėjus skliti propagandai, dažnėjant

Rusijos kibernetinėms atakoms ir straipsniams, susijusiems su Lietuvos istorijos neigimu, imtasi kibernetinio saugumo prioritetų. L. Grinius (2016) nurodė, jog priimtas Kibernetinio saugumo įstatymas kur kas aiškiau apibrėžė institucijas, atsakingas už kibernetinio saugumo politiką. Įstatymu įtvirtintos jų kompetencijos, funkcijos, teisės bei pareigos, nustatytos elektroninių ryšių paslaugų teikėjų pareigos bei atsakomybė, kibernetinio saugumo užtikrinimo sistema.

2016-2020 m. įtampa dėl šalies nacionalinio saugumo ir jam kylančių grėsmių iš išorės neblėso, todėl 2017 m. Lietuvos Nacionalinio saugumo strategijoje buvo išskiriami su kariniu saugumu susiję prioritetai: NATO kolektyvinės gynybos stiprinimas, nacionalinių gynybos pajėgų stiprinimas. S. Gudavičius (2017) išskiria, kad agresyvi kaimyninės Rusijos vykdoma politika ir destabilizuota geopolitinė padėtis regione strategijoje vadinama „didžiausiu iššūkiu Lietuvos nacionaliniam saugumui“. Joje nurodoma, kad Lietuvos „saugumo aplinką ypač neigiamai veikia Rusijos veiksmai, pažeidžiantys tarptautines normas ir griauinantys taisyklėmis pagrįstą saugumo architektūrą Europoje“. Nors yra aiškiai suvokiama ilgalaikė priešprieša Rusijos politikos atžvilgiu, strategijoje vienu iš svarbesnių prioritetų yra užsienio politikos ir tarptautinio bendradarbiavimo stiprinimas ne tik su ES narėmis, bet ir kaimynėmis rytuose.

Apžvelgiant Lietuvos nacionalinio saugumo prioritetus po 1990 m. kovo 11 d. pastebėtina, kad prioritetai skirstomi kuo greičiau reaguojant į kylančias ekonomines, socialines, politines problemas. Atsakas kylančioms grėsmėms sukuriamas palyginti greitai (institucijų reorganizavimas, teisinės bazės pakeitimai), tačiau spraga matoma pamirštant ir kitas ilgalaikes nacionalinio saugumo problemas kaip nedarbas, socialinė lygybė, etniniai nesutarimai. Galime teigti, kad dauguma nacionalinio saugumo prioritetų susiję su Rusijos politine, ekonomine įtaka Lietuvai, kuriai atsilaikyti ilgą laiką yra sudėtinga, tačiau įmanoma. Tai rodo itin aukštas Lietuvos reitingas kibernetinio saugumo klausimu, kuris pasiteisino kaip vienas geriausių informacinio karo su Rusija sprendimų. Lyginant su ankstesniais, tarpukario metu, formuotais prioritetais, atotrūkis ne itin didelis, kadangi grėsmių pobūdis beveik nepakito – intensyvėjo tik jų poveikis visuomenei ir šalies saugumui.

3.3 Nacionalinio saugumo iššūkiai viešajame –akademiniame diskurse

Nacionalinis saugumas Lietuvoje, pilnai dar neturinčia efektyvios demokratijos, pirmiausia siejama su tapimu ES ir NATO nare bei grįžimu į Vakarų civilizaciją. Tikėtasi palyginti greitai pasiekti ir buvusią liberaliosios demokratijos plėtrą, tačiau buvimas postkomunistine šalimi nulėmė, jog šis tikslas

buvo pasiektas tik dalinai. Tam nemažai įtakos turi ir vidiniai valstybės bei pačios demokratijos nuosmukiai, kurie tik dar labiau atitolina jos efektyvumą.

Atgavus nepriklausomybę Lietuvoje buvęs revoliucinis entuziazmas palaipsniui perėjo į augantį piliečių nusivylimą ir abejingumą. Dar nespėjusi įsitvirtinti liberalioji demokratija Lietuvoje naiviai buvo laikoma tvirta ir nepakeičiama valstybės dalimi, turėjusi iš karto duoti norimų socialinių, politinių, ekonominių rezultatų visuomenės ir valdžios sąveikoje. V. Radžvilas (2006, p. 21) akcentuoja 4 pagrindines su demokratijos ir globalizacijos konkurencija susijusias sąvokas: individas, nacionalinė valstybė, tauta, visuomenė. Jų egzistavimas jau XIX a. buvo būtinas liberaliosios demokratijos formavimuisi ir vystymuisi. Stiprėjant globalizacijai nebelieka vieningumo tarp šių sąvokų, todėl kiekvienas elementas imtas vertinti atskirai. V. Radžvilas (2006, p. 42) pabrėžia, jog „demokratinis Vakarų pasaulis, į kurį grįžo šalis, pats nebėra tvirtos ir patikimos demokratijos erdvė.“ Demokratiją ardantis modernių galimybių proveržis kelia abejones, ar kuriant „lietuviškąją“ demokratiją galima remtis Vakarų pavyzdžiais. Visuomenėje vis dar vyraujantis labiau nedemokratinis nusistatymas kelia sunkumus pačios demokratijos plėtrai, todėl efektyvaus ir pilnaverčio demokratijos įgyvendinimo siekis tampa komplikuoatas.

Liberalus kritikavo A. Jokubaitis (2003, p. 63) teigdamas, kad jie didžiausią dėmesį teikė tik politinei valdžiai ir individams, pamiršdami tarpines socialines struktūras, kurios egzistuoja tarp individų ir valdžios. Toks bendruomeninių prasmų vengimas, pasak jo, sustiprino liberalų nepagarbą tradicijoms. „Bendro gėrio“ idėja, „tradicija“, „patriotizmas“, „tautinis jausmas“, - tai išsireiškimai, į kuriuos liberalai, anot A. Jokubaičio (2003), vertina nepalankiai. Tokį istorinį matymą A. Jokubaitis tiesiogiai sieja su ideologine liberaliąja mintimi, kuri neigiamai vertina bet kokius individo laisvę varžančius apribojimus.

Akivaizdus liberalios minties nenuoseklumas išvelgiamas ir pripažįstant nelygstamą individo laisvę rinktis sau tikslus. Šitai galima suvokti kaip nesąmoningą, o sykiu metafizinį būtinumą pasitelkti galingą, tačiau niekaip neapmąstomą „aukštesniąją jėgą“, kuri tik ir gali laiduoti liberaliąją laisvės sampratą (V. Rubavičius, 2018). Arši liberalizmo kova su krikščionybe ir Dievu laikytina pastangomis įsitvirtinti transcendentu vietoje ir perimti jo autoritetą įstatymų kūrybos ir leidybos srityje, kad pažangieji liberalai, teise ir švietimu auklėdami įstatymams besąlygiškai paklusnų pilietį individą, galėtų veiksmingai valdyti tokių individų „visuomenę“.

T. Venclova (2012, p. 294) akcentuoja Sąjūdžio laikų liberalizmo trūkumą. Anot autoriaus, eskaluojant tautiškumą buvo išjudinamos ir reikiama kryptimi palenkiamos masės, tačiau vien entuziazmo nepakanka. Apribotas mąstymas tautinėje aplinkoje nepalieka vietos supratimui, kad

egzistuoja ir kitokios pažiūros, politika, vertybės. Tokioje situacijoje tautinis primityvumas skatina provincialumą ir visuomenės uždaramą, nepaisant to, kad išsilaisvinus iš sovietinės sistemos, nereiktų „užstrigti“ tik ties savo tautiškumu. Galimas tolimesnis tiek intelektualinis, tiek politinis visuomenės ir valdžios santykis pasiteisina neapsiribojant agresyviu savo tautos fanatizmu.

Esant ES nare Lietuvoje nacionalinio saugumo klausimas tapo labiau globalesnis, neabejotinai jaučiant ir tvirtesnę politinį palaikymą. Suvokiant, jog buvimas ES nare Lietuvai yra gyvybiškai svarbus, negalima ignoruoti ir pačioje sąjungoje vykstančių procesų. Brexit atvejis yra glaudžiai susijęs ne tik su Lietuvos, bet ir su visos ES saugumo išlikimu. V. Radžvilas (2019), kalbėdamas apie išliekančią grėsmę Lietuvai iš Rytų, pabrėžia, kad „Lietuvos geopolitinė saugumo padėtis aiškiai rodo, kad kitaip negu didžiosioms Vakarų Europos valstybėms, kurios vienaip ar kitaip iš tos padėties išsigelbės, mūsų gali laukti labai liūdna baigtis. Vienas iš scenarijų – virš mūsų galvos pakibęs Migracijos paktas, apie kurį Lietuvoje nenorima net užsiminti, bet su kartėliu tenka pagalvoti.“ Pritardamas R. Ozolui akcentuoja ir grįžimą į Rusijos įtakos sferą, ypač po „Nord Stream“ dujotiekio projekto. Akivaizdu, kad nuostata, jog priklausymas vakarietiškais pagrindais įkurtoje sąjungoje bent iš dalies garantuoja šalies neliaciomybę ir saugumą, nėra teisinga. Laikantis globalios demokratijos ir labiau žvelgiant į išorėje vykstančius procesus, pamirštami vidiniai iššūkiai, kurie sąjungos narėms tampa nepriimtini. Tolimesnėje perspektyvoje galima sąjungos griūtis Lietuvos atveju tampa dideliu nacionalinio saugumo galvosūkiu, ypač žinant kaimyninės Rusijos užsienio politikos užmojus.

Sena, tačiau, tikriausiai, neišsprendžiama užduotimi politiniam Lietuvos ir Europos pasauliui galima įvardyti Rusijos gebėjimą išlikti atgrasia ir dominuojančia lydere geopolitikoje. Tenka pritarti L. Donskio (2010) mintims, kad tik didžiosioms, buvusioms imperinėms valstybėms yra žinoma galia, kurią įgauna nepalikdamos politinėje erdvėje galimų taikytinų alternatyvų, taip parodydamos tik joms palankią vieną kryptį. Primesdamos savo politines sąvokas imperijos supranta, kad jos privalo save paversti jokios alternatyvos esą neturinčiu pasaulio politikos faktu – visų pirma primesdamos savo kalbą ir patirtį kaip universalią ir atliepančią visos žmonijos lūkesčiams.

Neatskiriamas nuo Lietuvos politinio gyvenimo Rusijos, tiksliau jos aukštinamos vieningos liaudies terminas, kuris, anot A. Juozaičio (1988), realiai neatstovauja žmonių. Pagrindiniais politiniais veiksniais laikoma racionali savimonė, sveikas protas ir suverenitetas Lietuvoje reiškiasi atskirai vienas nuo kito. Racionali savimonė pirmiausia siejama su tautiniu sąvokos supratimu, kuris palaiptiesniui pareikalavo ir daugiau tarptautinių laisvių ir teisių. A. Juozatis (1988, p. 302) nurodo: „lietuviškoji savimonė elgėsi gana atsargiai, <...>, buvo apsisota ties politinės autonomijos reikalavimu. Visa tai liudija racionalumą, t.y. realų situacijos suvokimą.“ Tokia tautinė racionali savimonė labiausiai išryškėjo

pradėjus gyventi be didesnio politinio spaudimo M. Gorbačioviui atėjus į valdžią. Antrasis veiksnys – sveikas protas – pastebimas tik tarpusavyje saveikaujant kultūriniam ir politiniam gyvenimui. Remiantis A. Juozaičio įvardijamais „praeities projektais” kuriama ateities planai. Tuomet siekiant bendro tikslo, bendroje kovoje tautos sveikas prota užima itin svarbią palaikomąją poziciją. Galiausiai kalbant apie suvereniteto, kaip sudedamosios dalies, siekius, pabrėžtina, kad nepriklausomybė buvo daugeliui akivaizdus laiko klausimas. Tauta negali leisti būti varžoma, todėl pirmiausia suverenitetas turėjo būti suprantamas kiekvienai struktūrai.

A. Jokubaitis (2016) krikščioniškosios politinės minties atstovų LKDP atėjimą į valdžią aptaria išskeldamas ir šios politinės minties pradžioje kilusias aktualias problemas, kurios akivaizdžios ir šiandienos politikos arenoje. Tapo įprasta manyti, kad demokratinė valstybė yra šališka filosofijos ir mokslo atžvilgiu, tačiau būtinai atsiriboja nuo religijos. Tai reiškia, kad krikščionims demokratams yra sunku rasti kelią į mūsų dienos žmonių protus ir širdis. Autorius pabrėžia, jog norėdami išlikti politinio gyvenimo scenoje, jie turi kaip niekas kitas rasti naują patrauklų politinį pasakojimą, sugebantį paliesti žmones. Demokratija šiandien yra paradoksaliaje situacijoje – jai reikia religijos, nes ji pati negali užtikrinti moralinio tobulėjimo etikos, tačiau ji kartu naikina religiją. Demokratija šiandien veikia kartu su įvairiais pasaulietiniais religijos pakaitalais. Tam reikia rasti žodžių naujai politinei situacijai apibūdinti. Reikia tik įrodyti, kad krikščionys demokratai gali dalyvauti politikoje kaip rimti politikai, kad konservatizmas gali būti visos lietuvių tautos, o ne tik siauro sluoksnio demokratine partneryste.

Aktuali Lietuvos nacionalinio saugumo problema, apimanti ne tik įprastus socialinio, politinio, ekonominio gyvenimo aspektus, pereina į aukštesnį – švietimo sistemos plėtrą apimančią lygmenį. Remiantis V. Laurėnu (2011, p. 212), egzistuoja akivaizdus atotrūkis tarp išsivysčiusių ir besivystančių šalių, kurį nulemia nepakankama aukštojo mokslo plėtojimo sistema. Lietuvoje esantis socialinio kapitalo trūkumas glaudžiai susijęs su viduriniąja klase, kuri bene labiausiai suinteresuota aukštojo mokslo prieinamumu. Aukštojo mokslo reformai susiduria su nesklandumais neišvengiamai Lietuvai tenka ir nedidelės šalies nacionalinio saugumo termino taikymas. Nesuderinti veiksmai tarp valstybės švietimo politikos ir esamų bei skiriamų finansinių išteklių aukštojo mokslo plėtotei vis dar išlieka neišspręsti.

Neabejotinai šiandien Lietuvos nacionalinio saugumo sistema susiduria su kliūtimis kylančiomis ne tik iš sudėtingos istorinės praeities ir nuolatinių grėsmių iš Rusijos, tačiau vykstanti globalizacija sukelia ne ką mažiau sunkumų. Minėtasis ir vis dar aktualus kaimyninės Rusijos ir jos politinio vaidmens atvejis Lietuvai, kaip ir kitoms Baltijos šalims, tikėtina, išliks ilgalaikiu ir sunkiai išsprendžiamu saugumo klausimu. Padėtį ne itin keičia ir buvimas tam tikrų organizacijų ir sąjungų nare, kadangi

matoma demokratijos transformacija, globalizacijos persikėlimas labiau į valstybinį, o ne sąjungos lygmenį, atitolina šalių bendruomeniškumą plėtojant saugumą. Iš esmės nacionalinio saugumo iššūkiai Lietuvos atveju dalinai išlieka panašūs kaip ir prieš atgaunant nepriklausomybę, tačiau plečiasi jų sprendimo galimybės ir sparčiai kinta aplinka, kurioje tenka imtis saugumo klausimo.

IŠVADOS

1. Nacionalinis saugumas ir jo formavimas sunkiai įmanomas be valstybės vykdomos politikos ir jos pagrindų. Priklausomai nuo vystomos politinės minties, kuriamos nacionalinio saugumo gairės, kuriomis besivadovaujanti visuomenė formuoja savo požiūrį. Nacionalinio saugumo ir politinės minties sąsaja nors ir pastebima gana sunkiai, tačiau joje galima išvelgti tokius aspektus kaip asmens ir bendruomenių savitumo, saugumo išlaikymas. Politinė mintis nulėmė įvairias pilietines diskusijas, apimančias daugelį visuomenės sluoksnių, todėl jomis remiantis bei susilaukiant visuomenės nepasitenkinimo šalies valdžia imasi atsakingo vaidmens ir saugumo klausimais.

2. Nacionalinio saugumo kaip vientisos sistemos kūrimas pirmiausia prasideda nuo esminių – suvereniteto, tautinės savimonės, asmens ir valstybės ryšio elementų. Istoriskai sudėtingi Lietuvai laikotarpiai nulėmė, kad nepriklausomybės klausimas tapo ilgalaikiai aktualus ir sunkiai išsprendžiamas, tačiau kintanti politinė mintis išplėtojo saugumo sampratą. Lietuvybės išlikimo dilema istoriskai ilgą laiką priespaudą patyrusiai Lietuvai išliko aktualiausia saugumo srityje. Valstybės sąvoka neatsiejama nuo tautos, tačiau neturinti savo tradicijų, kalbos šalis negali pasiekti suverenumo. Stipriai veikiama svetimų politinių jėgų ir reikalavimų visuomenė suvokė tautinio identiteto trapumą, todėl politinėje mintyje akcentuojamas ne tik individas, tačiau jo būtinas egzistavimas tautoje, kuri garantuoja ne tik asmens saugumą, bet ir sudaro sąlygas asmens poreikiams ir interesams reikštis. Krikščioniškoji politinė mąstysena suartino religijos ir tautos bei asmens sąsajas, išaukštindama pilnutinio asmens, kylančio iš Dievo tikslus ir buvimą tautos dalimi. Liberalioji politinė mintis labiau vertina individo laisves, kurių neturi varžyti nei vidiniai, nei išoriniai veiksniai, o priklausymas suvereniai valstybei turi garantuoti šių laisvių užtikrinimą. Išeivijos kuriama išlaisvintos Lietuvos vizija akcentuoja asmens laisves ir teises, remiamasi vakarietiškojo liberalizmo tradicija, tačiau nemažai kritikos skiriama masinio entuziazmo sukėlimui. Lietuviškosios iseivijos liberalizmas palyginti sunkiai laikėsi veikiamas kitų ideologijų ir nebuvo laikomas vienu ir geriausiu pasirinkimu politikoje. Nepaisant dominuojančių kitų politinių idėjų, liberalizmas pasižymėjo asmens kova už bet kokius egzistuojančius suvaržymus. Išeivijoje likusiems mąstytojams aktualiausias tautinio identiteto išsaugojimas, kuris gali būti įgyvendinamas net ir nesant tėvynėje. Formuojant nacionalinį saugumą politinės minties įtaka yra neišvengiama, kadangi ja remiantis buvo kuriama ir tęsiama politinė kultūra ir tradicija. Kintanti kasdienė aplinka koreguoja sąlygas ir priemones saugumui įgyvendinti, tačiau esminiai siekiai išlieka menkai pakitę.

3. Iki XX a. pr. lietuvių tautai teko ieškoti sprendimų siekiant save įvardinti kaip tam tikrą tautinę ir kultūrinę bendruomenę. Ieškant atsakymų į klausimus dėl identiteto, lietuviybės, išlikimo,

nuošalėje neliko ir politinės tvarkos dilema. Ilgainiui atsiradusi valstybė tampa plačiai naudojamu politikos apibūdinimu, kuris, derinamas su etniniu tautos suvokimu, tampa Lietuvos kaip suverenos šalies radimosi pagrindu. Tarpukario laikotarpiu Lietuvoje aktyviausios tautininkų ir liaudininkų demokratų keliamą šalies „saugumizavimo“ idėja pirmiausia rėmėsi individo saugumo prioritetu. Užtikrintos asmens laisvės ir teisės sudaro tinkamas sąlygas plėtoti tautiškumui, todėl tik tokie piliečiai sudaro tvirtą valstybę. Neatsiejamas ir tautinio identiteto ir suverenumo klausimas, kuris tarpukariu ėmė pavyzdį iš kitose šalyse matomo konstruktyvizmo teorijos. Artimesnė liberalams tarpukario laisvos šalies ir tautiškumo idėja palaipsniui tapo labiau orientuota į beišylančius autoritetus ir valdžios sutelkimą.

4. Katalikiškoji politinė mintis pirmiausia rėmėsi dieviškosios prigimties samprata, todėl svarbiausias pilnutinis asmuo, galintis ne tik laikytis visiems įprastų gamtinių dėsnių, bet ir siekti aukštesnio moralinio tobulėjimo. Valstybė laikoma asmens prigimtine egzistavimo aplinka, neturinčia autonomiškų siekių, galinčių pažeisti asmens interesus. Tačiau tauta laikoma reikšmingiausiu socialiniu ir politiniu konstruktu, veikiančiu dėl pilnutinio asmens idealo. Priešingai nei krikščioniškosios politinės minties šalininkams, liberalai atmeta bet kokius aukštesnius teisingumo principus ir remiasi laisvu asmens apsisprendimu realizuoti save. Artimiausi Europos liberaliajai tradicijai gynė demokratijos, žmogaus teisių ir teisinės valstybės principus. Politija laikoma teisiniu subjektu, kuris padeda formuoti bendras teises normas ir siekia jas įgyvendinti, tuo tarpu individas – atsakingas už savo pasirinkimus, laisvas ir nepriklausomas asmuo, sudarantis tokią visuomenę, kurioje jo interesai ir poreikiai atitinka labiausiai. Krikščioniškoji ir liberalioji politinė mąstysena panašiai vertina asmens svarbą ir individualumą, tačiau esminis skirtumas tampa religijos sąsaja su individo egzistavimu tautoje.

5. Posovietinėje Lietuvoje nacionalinio saugumo pagrindai ilgą laiką buvo kuriama orientuojantis į kaimyninės Rusijos vis dar keliamas grėsmes ir tautinio identiteto išlaikymą. Didelį poveikį ne tik šalies valdymui, bet ir politinei kultūrai ir viešosios nuomonės formavimui padarė sovietinė ideologija. Po nepriklausomybės atgavimo masių valdymo teorija, nors ir suprantama kaip kenksminga, išliko, todėl aktyviai imtasi diegti liberalizmo savybes. Visa apimantis saugumas tampa antraeilium uždaviniu, kadangi sovietinio mąstymo „palikimas“ nėra pilnai išgyvendintas iš politinės mąstysenos. Ilgainiui tapus ES ir NATO nare nacionalinis saugumas labiau kuriamas remiantis globalia kitų šalių patirtimi, kadangi buvo pradėtas jausti užsienio politinis palaikymas. Pastebimas ir iki tol svarbią vietą užėmęs tautiškumo klausimas – labiau artėjama prie vakarietišku kitose šalyse iškilusių vertybių ir sprendimų. Aktualiausios problemos išliko susijusios su valstybės politikos kryptingumu, ekonominių spragų taisymu. Sparčiai kintant visuomenės poreikiams, ji įgauna daugiau drąsos paprieštarauti, todėl kyla sunkumai dėl piliečių ir valdžios bendradarbiavimo.

6. Nagrinėjant tarpukario Lietuvos politinę mintį akivaizdu, kad tuometinė Lietuvos saugumo problema buvo siejama su tautinio identiteto išsaugojimu. Ilgą laiką buvę suvaržymai nulėmė pagrįstai didelę lietuvių baimę vėl tapti priklausomais ir netekti savo kalbos, kultūros ir tradicijų, todėl tarpukariu remiantis įvairiomis politinėmis ideologijomis akcentuojamas valstybės bei asmens saugumas, kurie neįsivaizduojami be tautinio identiteto kaip sudedamosios dalies. Tuo tarpu išėivijoje likusiems kuriama laisvos Lietuvos vizija dažniausiai interpretuojama tapatinant su liberaliomis idėjomis. Vakarų liberalioji politinė mintis nulėmė asmens laisvės ir pasirinkimo akcentą. Tačiau tai nebuvo vienintelė kryptis išėivijos vystytoje politinėje mintyje. Po nepriklausomybės atgavimo kuriama nacionalinio saugumo sistema pirmiausia siekė eliminuoti užsilikusias pokomunistinės politinės kultūros ydas, trukdančias visuomenės pasitikėjimui valdžia, valdžios įgaliojimų transformacijai. Šiam tikslui remiamasi vakarietiškomis tradicijomis, o palaipsniui tampant ir svarbių pasaulinių organizacijų ir sąjungų nare pereinama ir prie visuotinio saugumo klausimo.

Literatūra

1. Aleksandravičius, E. (2012). *Išlaisvintas liberalizmas ar posovietinis belaisvis? Lietuviškasis liberalizmas /2*. Straipsnių rinkinys (sudarytojas L. Donskis). Vilnius, p. 23.
2. Aurylaitė, I. (2019). *Viešosios erdvės funkcijos informacinėje visuomenėje*. Prieiga per internetą: https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/102845/1/ISSN2335-8769_2019_N_72.PG_15-28.pdf p. 17
3. Ball, T. ir Bellamy, R. (2003). *The Cambridge history of political thought in 20th century*.
4. Barnett, M. (2003). „*Alliances, Balances of Threats, and Neorealism*“, in Vasquez, E., ed., *Realism and the Balancing of Power*. p. 222
5. Bartusevičius, V. (1971) *Išėivijos jaunimas ir pavergta Lietuva. Pranešimas Čikagos baigiamojoje konferencijoje*. Čikaga
6. Bielinis, L. (2005). *Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė*. Vilniaus universitetas. p. 68
7. Brazauskas, A. (1988). *Sutelkti jėgas už viešumą, demokratiją, suverenitetą*. Algirdo Mykolo Brazausko kalba 1988-10-23. Tiesa.
8. Burinskaitė, G. (2006). *Kompromitavimas – vienas KGB metodų formuojant viešąją nuomonę. Genocidas ir rezistencija*. Nr. 2 (20). p. 63. Prieiga internetu: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2006~1367182052226/J.04~2006~1367182052226.pdf>
9. Buzan, B. (1997) *Žmonės, valstybės ir baimė*. Vilnius, Eugrimas. p. 108
10. Čepaitis, V. (2008). *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*. Vilnius. p. 392. Prieiga per internetą: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2008/05/14/laikzmon_02.html
11. Čepėnas, P. (1992) *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. Vilnius. p. 295
12. Damulienė, A. (2013). *Migracijos problema Lietuvoje ir jos įtaka šalies ekonomikai*. Mykolo Romerio universitetas. Nr. 3 (1) p. 110. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/business-systems-and-economics/article/view/314/311>
13. Dementavičius, J. (2015). *Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*. Vilnius, Lietuvos istorijos instituto leidykla.
14. Donskis, L. (2006) *Taip, bet...: nepolitologiniai svarstymai apie politiką*. Leidykla Versus Aureus. p. 39.
15. Donskis, L. (2010). *Rusijos stiprybės šaltinis ir mūsų iliuzijos*. Prieiga internetu: <http://lndp.lt/diskusijos/viewtopic.php?f=84&t=4524&p=11839&sid=904c937e835489247ae2f7f2b27b0af1> [žiūrėta: 2020-12-18]
16. Genzelis, B. (1989). *Tauta ir suverenitetas*. Lietuvos politinės minties antologija. 3 tomas. p. 329-332.
17. Genzelis, B. (2005). *Socialinės ir politinės minties raida Lietuvoje: būti ar nebūti Lietuvai?* Vilnius. Leidykla „Margi raštai“.

18. Girnius, J. (1961). *Tauta ir tautinė ištikimybė*. Chicago. Lietuvos politinės minties antologija. 2 tomas. p. 98.
19. Girnius, J. (1965) *Idealas ir laikas. Žvilgsnis į dabarties ateitininkiją ir lietuviškąją išėiviją*. Čikaga. p. 6; p. 10.
20. Greimas, A. J. (2008) *Laisvės problema egzistencializmo, marksizmo ir freudizmo amžiuje. Lietuviškasis liberalizmas (antroji laida)*, Vilnius, leidykla „Versus Aureus”. p. 109
21. Grinius, J. (1955). *Lietuva federacinėje Europoje*. Lietuvos politinės minties antologija. 2 tomas. p. 595-599.
22. Grinius, L. (2016). Kibernetinio saugumo situacijos Lietuvoje ir tendencijos. Kibernetinio saugumo apžvalga. p. 16 Prieiga per internetą: http://apzvalga.eu/images/kibernetinis_saugumas.pdf
23. Gudavičius, S. (2017). *Nauja saugumo strategija išpareigota nuolat didinti gynybos finansavimą*. Prieiga internetu: <https://www.vz.lt/verslo-aplinka/2017/01/17/nauja-saugumo-strategija-isipareigota-nuolat-didinti-gynybos-finansavima>
24. Gureckas, A. (1959) „Liberalizmas ir tautinės valstybės idėja“, (Sud.) V. Kavolis, Lietuviškasis liberalizmas. Vilnius: Versus Aureus, p. 116.
25. Jakniūnaitė, D. (2015). *Ambicingas dešimtmetis: Lietuvos užsienio politika 2004-2014*. Vilniaus universiteto leidykla.
26. Jakštas, A. (1907) *Demokratija ir krikščionys demokratai. Draugija. Nr. 1*.
27. Jankauskas, A. (2010) *Pilnutinė demokratija: Stasio Šalkauskio politinės filosofijos palikimas* Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2010-12-29-algimantas-jankauskas-pilnutine-demokratija-stasio-salkauskio-politines-filosofijos-palikimas/>
28. Janušauskienė, D. (2015). *Lyginamasis metodas politikos moksle: tyrimų genezės ir klasifikacijos ypatumai*. Prieiga internetu: https://www.mruni.eu/upload/iblock/0e2/09_Diana%20Janusauskiene.pdf
29. Johnson, L. (2015). *Political thought: a guide to the classics*. p. 9-10
30. Jokubaitis, A. (2003) , *Liberalizmo tapatumo problemos*. Lietuviškasis liberalizmas. Leidykla: versus aureus. p. 64
31. Jokubaitis, A. (2016). *Ką daryti krikščionims demokratams, kai demokratijai nereikia religijos?* Prieiga internetu: <https://www.pozicija.org/alvydas-jokubaitis-ka-daryti-krikscionims-demokratams-kai-demokratijai-nereikia-religijos/>
32. Juozaitis, A. (1988). *Politinė kultūra ir Lietuva*. Lietuvos politinės minties antologija. 3 tomas. p. 297.
33. Jurėnienė, V. ir Bleizgytė, L. (2017). *Kultūros svarba užtikrinant valstybės saugumą*. Vilniaus universitetas. Visuomenės saugumas ir viešojo tvarka. Nr. 18. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/vsvt/article/view/5619>
34. Kairys, S. (1922) *Kas tai yra partija ir ko ji reikalauja iš savo nario, Socialdemokratas*. 1922, sausio 19, Nr. 3 (103), p. 3.

35. Kasčiūnas, L. (2020). *Prašymas dėl nacionalinio saugumo strategijos peržiūros*. Prieiga internetu: <https://tsajunga.lt/wp-content/uploads/2020/04/Raštas-NSGK-.pdf> p. 2
36. Kasparavičius, A. (1996). *Didysis X Lietuvos užsienio politikoje*. Prieiga per internetą: <https://lnb.libis.lt/simpleSearch.do?BI001=LNB00BA285A>
37. Kavolis, V. (1953). *Lietuvos atstatymas. Jaunosios kartos programa*. Lietuvos politinės minties antologija. 2 tomas. p. 564-567
38. Kavolis, V. (1993) *Šiandieninė pažangumo reikšmė* (Sud.) V. Gasiliūnas, Metmenų laisvieji svarstymai :1959 – 1989, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 58.
39. Kirkilas, G. (2014). *Lietuva turi peržiūrėti savo gynybos koncepciją*. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2014-05-19-g-kirkilas-lietuva-turi-perziureti-savo-gynybos-koncepcija/>
40. Krupavičius, M. (1948). *Krikščioniškoji demokratija*. p. 31-32
41. Krupavičius, M. (1959). *Lietuviškoji išėivija*. Lietuvos politinės minties antologija. 2 tomas. p. 40
42. Landsbergis, V. (1990). *Nepriklausomybės akto pamokos*. Lietuvos politinės minties antologija. 3 tomas. p. 203.
43. Laurėnas, V. (2011). *Lietuvos aukštojo mokslo reforma ir nacionalinio saugumo aktualijos*. Lietuvos metinė strateginė apžvalga. Nr. 9. p. 212. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2011~1367176158324/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content>
44. Leonas, P. (1930). *Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungos leidinys DEMOKRATIJA IR PARLAMENTARIZMAS (Ar pastebimi jų krizės simptomai?) Sutrumpintas prof. P. Leono pranešimas*. Kaunas. p. 162.
45. Leonavičius, V., Juozaitis, J., Genys, D. (2019). *Energetinio saugumo valdysena Lietuvoje: visuomenės požiūrio ir politikos analizės palyginimas*. Lietuvos mokslų akademija. Energetika. Nr. 1. p. 103.
46. *Lietuvių Chartija* (1949).
47. Maceina, A. (1931) *Religinė ir politinė publicistika*. p. 144; 10. Prieiga per internetą: <http://maceina.lt/pdf/religineirpolitinepublicistika.pdf>
48. Maceina, A. (1943) *Į reformuotą demokratiją*. Lietuvos politinės minties antologija. 3 tomas. p. 398-410
49. Maceina, A. (1948). *Politika ir pasaulėžiūra*. Lietuvos politinės minties antologija. 2 tomas. p.192-212.
50. Maceina, A. (1971). *Asmuo ir istorija. Žmogaus istoriškumo prasmė ir vertė. Lietuvos politinės minties antologija. 2 tomas*. Vilniaus universiteto leidykla.
51. Mačiulis, D. (2005). *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. p. 68. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

52. Matulionytė – Jarašūnė, E. (2014). *Ekologinis saugumas nacionalinio saugumo politikos kontekste*. Mykolo Romerio universitetas. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. Nr. 11 ISSN 2335–2035 p. 107
53. Meškauskas, E. (2017) *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka*. Prieiga per internetą: [https://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU%20VSVT%20\(18\).pdf](https://www.mruni.eu/kpf_dokumentai/fakultetas/Leidiniai/MRU%20VSVT%20(18).pdf)
54. Miller, D. (1998). *Politinės minties enciklopedija*. p. 513 Prieiga internetu: http://skaitiniai.org/system/files/books/David_Miller_Politinės_minties_enciklopedija_0.pdf
55. Motieka, E., Adomėnas, M., Daniliauskas, J. (2006) *Lietuvos valstybės ilgalaikė strategija lietuvių emigracijos ir išėvijios atžvilgiu*. Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/Strateginiu_stud_centras_/Tyrimai/SSC_emigracija.pdf p. 109.
56. Namavičius, Z. (1989). *Valstybės ir teisės teorija: mokymo priemonė*. Mintis. Vilnius. p. 22
57. Naujoji Romuva. (1936) *Į organiškiosios valstybės kūrimą*. Nr. 8. p. 65
58. Navickas, K. (1975). *Patriotizmas, internacionalizmas, nacionalizmas*. Vilnius. Mintis. p. 35.
59. Ozolas, R. (1988). *Mūsų galia ir negalios*. Lietuvos politinės minties antologija. 3 tomas. p. 317-324.
60. Paknys, J. (1923). *Lietuvos banko emisinė politika*. Lietuvos ūkis. Nr 1(8). p 14.
61. Pakštas, K. (1924) *Lietuvos išėivybė*. Draugas, 1924 spalio 21.
62. Pakštas, K. (1944). *Kodėl Lietuva turi likti nepriklausoma?* Lietuvos politinės minties antologija. 2 tomas. p. 556
63. Patackas, A. (1989). *Santaros Lietuva*. Lietuvos politinės minties antologija. 3 tomas. p. 353-354.
64. Pivorienė, J., Mikalauskaitė, D. (2005). *Tarpukario Lietuvos socialinės apsaugos sistemos formavimosi prielaidos*. Mykolo Romerio universitetas.
65. Radžvilas, V. (2006). *Lietuvos demokratija: žvilgsnis per globalizacijos prizmę*. Lietuva globalėjančiame pasaulyje. p. 21; p. 42.
66. Radžvilas, V. (2019) *Esame grandiozinių sukrėtimų išvakarėse*. Prieiga internetu: <https://www.pozicija.org/filosofas-vytautas-radzvilas-esame-grandioziniu-sukretimu-ismakarese/> [žiūrėta: 2020-12-16].
67. Raila, B. (1951). *Liberalizmo klausimu*. Prieiga per internetą: http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6086:po&catid=369:4-balandis&Itemid=420
68. Rastenis, V. (1956). *Kas tas lietuviškasis nacionalizmas?* Santarvė. Nr. 2, Nr. 3.
69. Romeris, M. (1932) *Nacionalizmas ir valstybė*. Kultūra, Nr. 5
70. Romeris, M. (1995). *Valstybė*. Vilnius: Pradai. t. 1. p. 53
71. Rubavičius, V. (2018) *Liberalizmas kaip banalybės filosofija*. Vilnius: Tyto alba leidykla.
72. Šalkauskis, S. (1935) *Laiškas prezidentui A. Smetonai*. Lietuvos politinės minties antologija. 1 tomas

73. Šalkauskis, S. (1941). *Pilnutinė demokratija (naujosios santvarkos metmens)*. Lietuvos politinės minties antologija. 3 tomas. p. 394-396
74. Šalkauskis, S. (1936) *Ideologiniai dabarties krizių padariniai ir katalikiškoji pasaulėžiūra*. Židinys. p. 26.
75. Skirius, J. (1997) *Lietuvos užatlantės diplomatija 1918–1929 metais*. Vilnius.
76. Šliogeris, A. (1992). *Apie laisvę ir įstatymą*. Lietuvos politinės minties antologija. 3 tomas. p. 356-371.
77. Šliogeris, A. (2015). *Interviu: Lietuvos elgesys protu nepaaiškinamas*. Prieiga internetu: <http://www.propatria.lt/2015/11/arvydas-sliogeris-lietuvos-elgesys.html> [žiūrėta: 2020-11-05]
78. Tamošaitis, I. (1931). *A. Smetona – autoritetas*. *Vairas*. Nr. 10. p. 151.
79. *Tauta tarp tautų. Į laisvę*. (1958) p. 22.
80. Trumpa, V. (1959) *Liberalinės minties raida Lietuvoje. Lietuviškasis liberalizmas*. p. 167-168
Prieiga per internetą: <http://slapenas.lt/wp-content/uploads/2013/11/Lietuviskasis-Liberalizmas-11.pdf>
81. Vabalaitis K. (1955) *Lietuviškasis nacionalizmas liberalizmo ženkle*. Prieiga per internetą: http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=5832:fi&catid=362:7-rugsjis&Itemid=411
82. Venclova, T. (2012). *Aš dūstu. Lietuviškasis liberalizmas /2*. Straipsnių rinkinys (sudarytojas L. Donskis). Vilnius. p. 294
83. Vobolevičius V. (2018). *Viešąją nuomonę apie santykius su Rusija lemia ir vidaus politika*. Prieiga per internetą: <https://y-news.lt/viesaja-nuomone-apie-santykius-su-rusija-lemia-ir-vidaus-politika/>
84. Zundė P. (1965) *Ar mūsų kelias veda į laisvę?* *Metmenys*. nr. 10